

Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

Colić, Eva

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:345360>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

Eva Colić

Zagreb, srpanj, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

Eva Colić

doc. dr. sc. Maja Ceganec

Zagreb, srpanj, 2018.

Izjava o autorstvu rada:

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Eva Colić

Mjesto i datum: Zagreb, srpanj, 2018.

Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

Sažetak

Procjena razvoja djeteta uvelike je određena obilježjima spontanog ponašanja. Stoga je prilikom procjene razvoja važno uočavati, promatrati i prosuđivati ukazuju li obilježja djetetovog spontanog ponašanja na tipičan ili atipičan razvoj. Budući da je procjena spontanog ponašanja jedan od ključnih čimbenika u dijagnostici poremećaja iz spektra autizma, važno je usporediti i pokušati razgraničiti tipična i atipična obilježja ponašanja djece u ranoj dobi. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati kako različite osobe subjektivno procjenjuju spontano ponašanje trogodišnje djece te koji su mogući čimbenici koji će utjecati na razlike u njihovim procjenama. Specifični ciljevi bili su osmišljavanje upitnika te usporedbe subjektivnih procjena sudionika s obzirom na njihovu dob, zanimanje te podatak imaju li djecu ili nemaju. Upitnik se sastoji od 25 pitanja zatvorenog tipa, tj. tvrdnji za koje sudionici na Likertovoj skali označavaju u kojoj mjeri navedeno ponašanje djeteta smatraju (a)tipičnim. Ponašanja o kojima su se skupljali podaci su sljedeća: stereotipno korištenje predmeta, pokreta ili govora, nefleksibilno priklanjanje rutinama i inzistiranje na istovjetnosti, ograničeni i kruti interesi, snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje, obilježja socijalne komunikacije i interakcije. Upitnik u elektroničkom obliku ispunilo je 205 sudionika različitih profila. Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike među različitim skupinama sudionika. Mlađa i starija dobna skupina sudionika razlikuju se u procjenama na način da mlađa skupina određena ponašanja djece smatra neuobičajenijima nego starija skupina. Razlike s obzirom na zanimanje pokazuju da stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama velik broj ponašanja smatraju neuobičajenima u odnosu na stručnjake iz odgoja i obrazovanja i sve ostale sudionike. Također, sudionici koji imaju djecu određena ponašanja procjenjuju neuobičajenima za razliku od sudionika koji nemaju djecu. Unatoč činjenici da zbog metodoloških nedostataka nije moguće generalizirati rezultate te utvrditi sve čimbenike koji su mogli utjecati na razlike u procjenama sudionika, dobiveni podaci u određenoj mjeri pridonose razumijevanju razlika u procjenama spontanog ponašanja. Budući da je provedeno istraživanje jedno od rijetkih koje se bavilo subjektivnom procjenom ponašanja djece, dobivena saznanja obogatit će i potaknuti buduća istraživanja ovog područja.

Ključne riječi: spontano ponašanje, subjektivna procjena, poremećaj iz spektra autizma, djeca predškolske dobi

Subjective assessment of spontaneous behaviour (a)typicality of three-year-olds

Abstract

Assessment of child development is mainly determined by characteristics of its spontaneous behaviour. Therefore, during the assessment of child development, it is important to notice, observe and evaluate which characteristics indicate on typical or atypical development. Considering the fact that the assessment of spontaneous behaviour is one of the crucial factors in diagnostics of autism spectrum disorder, it is important to compare and try to discriminate typical and atypical behaviours in early age. The aim of this research was to examine differences in people's subjective assessment of spontaneous behaviour of three-year-olds and determine possible factors that could contribute to those differences. The specific aims included assembling a questionnaire and comparing subjective assessments of participants considering their age, profession and information whether they are parents or not. The questionnaire contains 25 closed-ended questions (claims) on which participants on Likert scale mark to what extent they find that some behaviour is (a)typical. Considered behaviours were: stereotyped use of motor movements, objects or speech, inflexible adherence to routines and insistence on sameness, highly restricted and fixated interests, hyper- or hyporeactivity to sensory input, characteristics of social communication and social interaction. The questionnaire in online form was filled by 205 participants. The results indicated statistically significant differences between different groups of participants. Younger and older age group differ in assessments in the way that younger group consider certain behaviour more atypical than older group. Differences considering profession indicate that experts working with children with disabilities estimate many behaviours as atypical in comparison to experts working in education system or all other participants. Likewise, participants with children estimate certain behaviour more atypical than participants with no children. Despite the existence of methodological limitations which prevent the generalization of results and determination of all factors that could contribute to the differences in participants' assessments, collected data could contribute to the distinction between typical and atypical behaviour of three-year-olds. Considering that conducted research is one of the few that have been examined subjective assessment of children behaviour, gained knowledge will enrich and instigate future research of this domain.

Keywords: spontaneous behaviour, subjective assessment, autism spectrum disorder, preschool children

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Subjektivnost i objektivnost u procjeni poremećaja iz spektra autizma	1
1.1.1. Dijagnostički kriteriji	1
1.1.2. Dijagnostički postupci i mjerni instrumenti.....	4
1.1.3. Problemi u dijagnostici	5
1.2. Usporedba spontanog ponašanja djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om	5
1.2.1. Stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora	6
1.2.2. Inzistiranje na istovjetnosti, priklanjanje rutinama i ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja	7
1.2.3. Jako ograničeni, kruti interesi koji su neuobičajeni po intenzitetu ili fokusu	8
1.2.4. Snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline	13
2. CILJ ISTRAŽIVANJA I HIPOTEZE	14
3. METODE ISTRAŽIVANJA	15
3.1. Sudionici	15
3.2. Mjerni instrument	16
3.3. Postupak ispitivanja	17
3.4. Statistička obrada podataka	17
4. REZULTATI I RASPRAVA	18
4.1. Stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora	18
4.2. Inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama i ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja	19
4.3. Jako ograničeni, kruti interesi koji su neuobičajeni po intenzitetu ili fokusu	20
4.4. Snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje ili	

neobičan interes za senzoričke aspekte okoline	22
4.5. Odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji u višestrukim kontekstima	23
5. RAZLIKE MEĐU SUDIONICIMA.....	25
5.1. Spolne razlike	25
5.2. Dobne razlike	30
5.3. Razlike između skupina s obzirom na zanimanje	31
5.4. Razlike između skupina sudionika koji imaju/ nemaju djecu	36
5.4.1. Razlike između roditelja djece bez teškoća i roditelja djece s teškoćama u razvoju.....	38
5.5. Odgovori na postavljene hipoteze	40
6. ZAKLJUČAK	42
7. LITERATURA.....	44
8. PRILOZI.....	51

1. UVOD

Spontano ponašanje djece neizostavan je čimbenik kojega je potrebno uzeti u obzir prilikom procjene razvoja djeteta. Također, osobit je značaj procjene spontanog ponašanja u dijagnostici poremećaja iz spektra autizma (PSA). Stoga je prilikom dijagnostike PSA, prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-5; American Psychiatric Association, 2013), potrebno procijeniti postoje li odstupanja u obilježjima djetetovog ponašanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji (A kriteriji) te postoje li odstupanja u nekom od navedenih obilježja (B kriteriji): (1) stereotipno korištenje predmeta, pokreta ili govora; (2) pretjerano pridržavanje rutina, ritualiziranih oblika verbalnog i neverbalnog ponašanja; (3) ograničeni interesi atipični po intenzitetu ili fokusu; (4) snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje.

Podaci znanstvenih istraživanja kao i iskustva iz kliničke prakse ističu nepostojanje standardiziranih mjera i podataka kojima bi se stručnjaci vodili prilikom interpretacije B kriterija u dijagnostici PSA. Budući da se mali broj istraživanja bavio usporedbom tipičnih i atipičnih ponašanja u ranom razvoju djece, ne postoji jasno određena granica prema kojoj bi se moglo sa sigurnošću tvrditi je li neko ponašanje djeteta tipično ili atipično.

1.1. Subjektivnost i objektivnost u procjeni poremećaja iz spektra autizma

Uzmajući u obzir činjenicu da je procjena spontanog ponašanja djece neizostavan čimbenik procjene razvoja djeteta te da atipično spontano ponašanje čini temelj u dijagnostici PSA, u ovom će poglavlju ukratko biti opisani dijagnostički kriteriji i promjene u kriterijima tijekom vremena, dijagnostički postupci, mjerni instrumenti te problemi s kojima se stručnjaci susreću u dijagnostici PSA.

1.1.1. Dijagnostički kriteriji

Dijagnoza PSA relativno je „mlada“ dijagnoza koja je osamdesetih godina prošlog stoljeća kao zasebna dijagnostička kategorija ušla u dijagnostičke priručnike: Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje (DSM-III) i Međunarodnu klasifikaciju bolesti (MKB-9) (Cepanec, Šimleša i Stošić, 2015). U posljednjih 30-ak godina došlo je do brojnih promjena u nazivima i broju dijagnostičkih kategorija kao i u dijagnostičkim kriterijima. U četvrtom izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika duševnih poremećaja (DSM-IV; American Psychiatric Association, 1994) poremećaj iz spektra autizma promatran je kao

skupina neurorazvojnih pervazivnih poremećaja koja obuhvaća: autistični poremećaj, Aspergerov poremećaj, Rettov poremećaj, pervazivni razvojni poremećaj koji nije drugačije specificiran te dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu. DSM-5 (2013) donosi brojne promjene u definiranju poremećaja iz spektra autizma pa se za sve poremećaje koji su navedeni u DSM-IV uvodi jedinstveni termin: poremećaji iz spektra autizma. Za razliku od DSM-5 u kojem dolazi do smanjivanja broja dijagnostičkih kategorija, u trenutno važećoj MKB-10 klasifikaciji postoji čak 8 vrsta pervazivnih razvojnih poremećaja. No, očekuje se da će u sljedećoj verziji MKB-a doći do spajanja većeg broja poremećaja u jednu kategoriju pod nazivom Poremećaj iz autističnog spektra. Nadalje, još jedna promjena koju donosi DSM-5 odnosi se na razlikovanje poremećaja prema stupnju težine teškoća (razlikuju se poremećaji iz spektra autizma stupnja 1, 2 i 3) te je svakom stupnju pridružena odgovarajuća količina podrške (Dukarić, Ivšac Pavliša i Šimleša, 2014). Što se tiče promjene u dijagnostičkim kriterijima, simptomi koji su u DSM-IV pripadali domenama socijalne interakcije i komunikacije, u DSM-5 pripadaju jednoj domeni pod nazivom „socijalna komunikacija“ (Grant i Nozyce, 2013). Posljednja novina u DSM-5 uključuje uvođenje nove dijagnostičke kategorije pod nazivom poremećaj socijalne komunikacije. Sve navedene promjene koje donosi DSM-5 rezultiraju smanjenjem (za oko trećinu) prepoznavanja osoba sa PSA-om (Smith, Reichow i Volkmar, 2015).

Budući da je za postavljanje dijagnoze PSA neizostavna interpretacija dijagnostičkih kriterija iz dijagnostičkih priručnika, u nastavku će biti opisani A i B kriteriji za dijagnozu poremećaja iz spektra autizma iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5).

A. Perzistentni nedostaci u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji u višestrukim kontekstima očituju se u prisutnosti svih triju sljedećih obilježja:

Tablica 1. Prikaz i opis A kriterija za dijagnozu PSA

	kriterij	opis kriterija
1.	nedostaci u socijalno-emocionalnoj uzajamnosti	atipični socijalni pristup, izostanak normalne izmjene u konverzaciji, smanjeno dijeljenje interesa i osjećaja, izostanak započinjanja socijalnih interakcija ili odgovora na njih

2.	nedostaci u neverbalnom komunikacijskom ponašanju koje se koristi u socijalnim interakcijama	slabo integrirana verbalna i neverbalna komunikacija, atipičnosti u kontaktu očima i govoru tijela, deficiti u razumijevanju i korištenju gesti, potpuni izostanak facijalne ekspresije i neverbalne komunikacije
3.	nedostaci u uspostavljanju, održavanju i razumijevanju odnosa	teškoće u prilagođavanju ponašanja različitim socijalnim kontekstima, teškoće u podjeli imaginativne igre ili u sklapanju prijateljstava, nedostatak interesa za druge

B. *Ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja, interesa ili aktivnosti koji se manifestiraju kroz najmanje dva od ukupno četiri simptoma koji slijede:*

Tablica 2. Prikaz i opis B kriterija za dijagnozu PSA

	kriterij	opis kriterija
1.	stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora	motoričke stereotipije, redanje igrački ili lupkanje predmeta, eholalija, idiosinkratske fraze
2.	inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama ili ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja	krajnja uznemirenost na male promjene, teškoće s izmjenama, rigidni obrasci mišljenja, rituali pozdravljanja, potreba da se ide istim putem ili jede ista hrana svaki dan
3.	jako ograničeni, kruti interesi koji su abnormalni po intenzitetu ili fokusu	snažna privrženost ili preokupiranost neobičnim predmetima, pretjerano suženi ili perseverativni interesi
4.	hiperreaktivnost ili hiporeaktivnost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline	visoka tolerancija na bol/temperaturu, neugodna reakcija na specifične zvukove ili konzistenciju, pretjerano njušenje ili diranje predmeta, vidna fascinacija svjetlima ili pokretom

1.1.2. Dijagnostički postupci i mjerni instrumenti

Ne postoji definirani i jedinstveni obrazac kojega stručnjaci slijede i primjenjuju u dijagnostici PSA, no među dijagnostičarima postoji slaganje da procjena mora biti znanstveno utemeljena, a to podrazumijeva provedbu različitih postupaka. Temelj dijagnostičkog postupka svakako je primjena mjernih instrumenata specifičnih za dijagnostiku PSA koji uključuju standardizirano promatranje ponašanja djeteta i/ili standardizirani intervju s roditeljem/skrbnikom. Također je potrebno provesti procjenu obilježja općeg ponašanja (npr. stereotipnost, osjetljivost na podražaje) kao i procjenu razvojnog statusa pojedinih razvojnih područja (kognitivne, socijalne, komunikacijske, jezično-govorne sposobnosti, adaptivne vještine) (Dodd, Franke, Grzesik i Stoskopf, 2014; Ozonoff, Goodlin-Jones i Solomon, 2005). Iako ne postoje biomedicinski markeri PSA te se dijagnoza postavlja isključivo na temelju obilježja ponašanja, preporučljivo je obaviti i određene medicinske pretrage kako bi se otkrila moguća pridružena stanja ili uzrok navedenih bihevioralnih atipičnosti (Cepanec i sur., 2015).

Pregledom literature o mjernim instrumentima koji se koriste u kliničkoj praksi i znanstvenim istraživanjima moguće je izdvojiti instrumente koji su valjani i pouzdani i koji se sustavno primjenjuju u velikom broju država za procjenu PSA (Hogan i Marcus, 2009; Ozonoff i sur., 2005). Tako se kao „zlatni standard“ u dijagnostici PSA navodi kombinacija mjernih instrumenata Autism Diagnostic Interview-Revised (ADI-R; Rutter, Le Couteur i Lord, 2003) i Autism Diagnostic Observation Schedule-2 (ADOS-2; Lord, Rutter, DiLavore, Risi, Gotham i Bishop, 2012), a uz to se promatraju obilježja ponašanja djeteta te prikupljaju podaci od roditelja. Dokazano je kako je u ranoj dijagnostici osjetljivost instrumenta ADI-R slabija nego osjetljivost instrumenta ADOS-2 te je stoga preporučljivo dijagnozu donositi na temelju izravnog strukturiranog promatranja ponašanja djeteta, a ne (samo) intervju s roditeljima ili skrbnicima (Cepanec i sur., 2015). Kako je već prethodno navedeno, uz primjenu mjernih instrumenata specifičnih za dijagnostiku PSA potrebno je provesti i procjenu obilježja općeg ponašanja kao i procjenu razvojnog statusa pojedinih razvojnih područja.

1.1.3. Problemi u dijagnostici

Dijagnostika PSA u velikoj mjeri uključuje interpretaciju dijagnostičkih kriterija iz dijagnostičkih priručnika (DSM-5 i MKB-10) što dovodi do problema subjektivnosti s kojim se stručnjaci susreću. Subjektivnost u interpretaciji dijagnostičkih kriterija dovodi do razlika u utvrđivanju dijagnoze pa se u literaturi navodi podatak da slaganje između stručnjaka u dijagnostici PSA uporabom DSM-IV kriterija iznosi 0,59 do 0,79 (Klin, Lang, Cicchetti i Volkmar, 2000). Kako bi se postigla veća razina pouzdanosti i objektivnosti u dijagnostici, uz interpretaciju dijagnostičkih kriterija koriste se i standardizirani instrumenti za procjenu ponašanja. ADOS-2 (Lord i sur., 2012) predstavlja standardizirani obrazac promatranja ponašanja, a ADI-R (Rutter i sur., 2003) predstavlja standardizirani strukturirani intervju s roditeljem ili skrbnikom (Cepanec i sur., 2015). No, sama primjena navedenih instrumenata ne rješava sve probleme u dijagnostici jer je uočena potreba za edukacijom i uvježbavanjem stručnjaka za korištenje navedenih instrumenata. Dijagnostika PSA izrazito je složena te zahtijeva specifična znanja, vještine i iskustvo stručnjaka. Steiner, Goldsmith, Snow i Chawarska (2012)iskusne stručnjake opisuju kao one koji posjeduju znanja o obilježjima urednog razvoja, znanja o razvojnim promjenama i varijacijama simptoma PSA te znanja o obilježjima drugih razvojnih odstupanja. Postupak dijagnostike PSA svakako zahtijevaiskusne stručnjaka koji posjeduju sljedeća obilježja: poznaju uredan obrazac razvoja, posjeduju iskustvo i uvježbanost u opažanju i interpretaciji obilježja spontanog ponašanja i komunikacije, razlikuju PSA od drugih razvojnih poremećaja te posjeduju vještine prikupljanja i kritičke interpretacije relevantnih podataka iz roditeljskih iskaza.

1.2. Usporedba spontanog ponašanja djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om

Kako je već istaknuto, procjena spontanog ponašanja čini temelj u dijagnostici poremećaja iz spektra autizma. Stoga će se u ovom poglavlju usporediti podaci iz literature o obilježjima spontanog ponašanja djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om. Cilj usporedbe je dati sažeti prikaz činjenica koje će pridonijeti mogućnosti razlikovanja i razgraničavanja tipičnog od atipičnog ponašanja djece. Usporedba će sadržajno biti oblikovana na način da opisivanje obilježja ponašanja prati podjelu B dijagnostičkih kriterija iz DSM-5.

1.2.1. Stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora

Stereotipno korištenje predmeta (npr. stalna okupiranost dijelovima predmeta-okretanje kotača na igrački auta), pokreta (npr. ponavljajuće mahanje rukama, manirizmi ruku ili prstiju) ili govora česta su obilježja atipičnog razvoja kod djece sa PSA-om. Iako su navedena ponašanja istraživana i kod djece tipičnog razvoja, ne postoji jasno određenje koja se od tih ponašanja mogu očekivati kod djece tipičnog razvoja, a koja se smatraju atipičnima (Richler, Bishop, Kleinke i Lord, 2007). Richler i sur. (2007) proveli su istraživanje u kojem su usporedili pojavu stereotipnih i repetitivnih ponašanja kod djece sa PSA-om i djece tipičnog razvoja. Rezultati su pokazali da je kod djece sa PSA-om u dobi od 2 godine prisutno puno više ponašanja kao što su neobične preokupacije, repetitivna upotreba predmeta, manirizmi ruku i prstiju te složeni manirizmi nego kod djece tipičnog razvoja. Također, procjena razine ozbiljnosti ponašanja od strane roditelja daje podatke da se stereotipna i repetitivna ponašanja javljaju u puno većoj mjeri i opsegu pa roditelji izvještavaju da njihova pojava onemogućava djecu u obavljanju određenih aktivnosti. Stereotipna upotreba jezika ili eholalija očituje se kao ponavljanje riječi ili fraza bez značenja te se može javiti neposredno nakon što je dijete čulo određenu frazu (neposredna eholalija) ili nakon određenog vremena (odgođena eholalija). Istraživači navode kako su različiti oblici eholalije primijećeni kod različitih patologija, ali ističu nedostatak jasnog definiranja pojma eholalije, što utječe i na teškoće u razgraničavanju „normalnih oblika ponavljanja“ od ponavljanja koja upućuju na patologiju. Iako je među istraživačima često pretpostavljano da djeca prolaze kroz period normalne eholalije (Van Riper, 1963), vrlo je malo eksperimentalnih dokaza koji to mogu potvrditi. Nakanishi i Owada (1973) navode da se eholalični iskazi razvijaju paralelno s razvojem vokabulara do otprilike 2-2,5 godine, nakon čega postupno nestaju kako dolazi do rasta vokabulara. Bihevioralni pristupi razvoju jezika ističu da učenje jezika uključuje imitaciju koju djeca koriste kako bi se postupno približila i postigla stupanj jezika kao kod odraslih modela (Sloane and McAuley, 1968). Schuler (1979) navodi kako bi eholalična ponašanja trebalo procjenjivati uzimajući u obzir strukturalne i funkcionalne varijable tog ponašanja što bi pomoglo u određivanju tipičnih, tj. atipičnih vrsta ponavljanja. Tako bi strukturalna procjena uključivala procjenu oblika, tj. strukture samog iskaza-ponavlja li dijete iskaze doslovno ili s određenim varijacijama, tj. promjenama u odnosu na originalni iskaz. Ukoliko dijete svjesno i s razumijevanjem djelomično mijenja iskaz koji je čulo, to je pozitivni indikator kognitivnih i jezičnih sposobnosti. Procjena funkcionalnosti eholalije odnosi se na razlikovanje onih iskaza koji služe komunikacijskoj funkciji te funkciji prijenosa informacija

od onih koji to nisu. Uzimajući u obzir navedeno, može se zaključiti kako kod djece tipičnog razvoja ponavljanje fraza nije toliko rigidno i doslovno, kao što je to slučaj kod djece sa PSA-om. Shapiro, Roberts i Fish (1970) navode kako je kod djece tipičnog razvoja vidljivo razumijevanje iskaza kojega ponavljaju na način da ponavljaju samo određene dijelove iskaza kombinirajući ih sa svojim idejama. Buium i Steucher (1974) navode kako svjesne promjene dijela iskaza koje djeca rade (kao što su sadržajno smisljena proširenja ili izmjene originalnog iskaza koji su čuli) upućuju na sposobnost razlikovanja bitnih činjenica iskaza od nebitnih. Kod djece tipičnog razvoja eholalija, tj. ponavljanje ima višestruku ulogu u učenju jezika, usvajanju gramatike te usvajanju konverzacijskih vještina. Naposljetku, uzimajući u obzir funkcionalnost ponavljanja, ponavljanje djece tipičnog razvoja javlja se u socijalno prihvatljivom kontekstu te najčešće ima komunikacijsku funkciju, dok je kod djece sa PSA-om ponavljanje automatsko te ima funkciju samostimulacije (Schuler, 1979).

1.2.2. Inzistiranje na istovjetnosti, priklanjanje rutinama i ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja

Priklanjanje rutinama i ritualima te inzistiranje na istovjetnosti djeci sa PSA-om pomaže u nošenju sa svakodnevnim izazovima s kojima se susreću. Slijeđenje rutina i istovjetnost djeci sa PSA-om osigurava predvidljivost te daje osjećaj strukture. Ritualizirani obrasci ponašanja i priklanjanje rutinama kod djece predškolske dobi predmet su brojnih istraživanja dugi niz godina, a opisani su kao važan aspekti razvoja te se pojavljuju univerzalno kod većine djece. Neki od primjera navedenih ponašanja uključuju: inzistiranje na istim kućnim rutinama, očekivanja/zahtijevanja da se aktivnosti odvijaju na određeni način, stalni zahtjevi za čitanjem iste priče ili gledanjem istog crtića. U slučaju da dođe do narušavanja rutina ili „reda“ na kojem dijete inzistira, često dolazi do negativnih emocionalnih reakcija (Glenn, Cunningham i Nananidou, 2012). Ritualizirani obrasci ponašanja te inzistiranje na istovjetnosti relativno su česti u ranom djetinjstvu te su se pokazali normalnim dijelom ranog razvoja djece. Djeca urednog razvoja od vrlo rane dobi sudjeluju i uključuju se u značajan broj ritualiziranih i repetitivnih aktivnosti koje su dijelom njihovih tipičnih obrazaca ponašanja.

Evans i sur. (1997) proveli su istraživanje koje je pokazalo kako je učestalost takvih ponašanja najčešća kod djece u dobi od 2 do 3 godine te se s porastom dobi njihova frekvencija i intenzitet smanjuju. Stoga je ključan trenutak kada takvi obrasci ponašanja

postaju manje učestali, tj. smanjuje se njihova pojavnost, što je indikativno za razlikovanje urednog razvoja od početka doživljavanja takvih ponašanja kao poremećaja.

Gessel, Ames i Ilg (1974) navode kako su repetitivna i ritualizirana ponašanja češća kod djece u dobi 2-3 godine nego u bilo kojoj drugoj dobi. Takva vrsta kompulzivnih ponašanja kod mlađe su djece prema njemu, mehanizam za organizaciju, prilagođavanje i naposljetku svladavanje zahtjeva okoline. S obzirom na visoku učestalost takvih ponašanja u dobi od 2-4 godine, vjerojatno je da takva kompulzivnost na neki način služi adaptivnoj funkciji. Piaget (1952) je prepoznao kako se repetitivnost u ranom djetinjstvu razvija od refleksnih do smislenijih aktivnosti koje su intencionalne te koje su temelj za prilagodbu na promjene u okolini.

Neki autori tvrde kako repetitivna, ritualizirana ponašanja i drugi „prijelazni fenomeni“ služe djetetovoj socijalnoj i emocionalnoj potrebi za stjecanje samokontrole i regulaciju emocionalnih stanja (Evans i sur., 1997; Kopp, 1982). Nadalje, istraživači navode kako rutine i inzistiranje na istovjetnosti imaju važnu funkciju za rani kognitivni i socio-emocionalni razvoj. Rutine omogućuju i povećavaju socijalizaciju i pojednostavljaju složene situacije (npr. u dječjim ponavljajućim obrascima igre), pomažu u smanjenju i svladavanju anksioznosti i razvoju osjećaja sigurnosti (npr. rutine odlaska na spavanje koje uključuju poznate dijelove aktivnosti između roditelja i djeteta). Piaget (1953) naglašava važnost djetetovog osjećaja kompetencije i sposobnosti za svladavanje zahtjeva okoline kao odrednice za istraživanje i učenje novih vještina i ideja. Upravo zbog toga su ponašanja kao što su rutine i inzistiranje na istovjetnosti (npr. dijete zahtijeva da je sve u sobi „na svom mjestu“, inzistira na uvijek istom tanjuru, šalici, hrani) funkcionalni za razumijevanje reda/poretka u svijetu te za razvoj sposobnosti klasifikacije.

1.2.3. Jako ograničeni, kruti interesi koji su neuobičajeni po intenzitetu ili fokusu

Definiranje interesa

Važnost interesa naglašavana je i potvrđena brojnim istraživanjima koja su se bavila tom tematikom. Interesi su ključni u određivanju načina na koji odabiremo i ustrajemo u procesiranju određenih vrsta informacija koje preferiramo u odnosu na sve ponuđene informacije. Istraživanja koja su se bavila temom interesa navode kako razina interesa osobe ima snažan utjecaj na pažnju, kognitivno funkcioniranje i učenje.

Interesi su motivacijska varijabla koja se odnosi na psihološko stanje uključivanja ili predispozicije za ponovno uključivanje u interakciju s određenim vrstama objekata, događaja ili ideja tijekom vremena (Hidi i Renninger, 2006). Interese je kao takve važno razlikovati od ostalih motivacijskih varijabli te se navode činjenice koje imaju razlikovnu ulogu. Naime, interesi podrazumijevaju i afektivne i kognitivne komponente kao odvojene sustave koji su u međusobnoj interakciji (Hidi i Renninger, 2006; Renninger, 2000). Afektivna komponenta interesa odnosi se na pozitivne emocije koje se javljaju tijekom interakcije s predmetom interesa, dok se kognitivna komponenta odnosi na perceptivne i reprezentacijske aktivnosti u koje se osoba vođena interesom uključuje. Nadalje, afektivna i kognitivna komponenta interesa biološki su utemeljene (Hidi i Renninger, 2006), što znači da je biološki temelj interesa u činjenici da se osoba fizički, kognitivno ili simbolički uključuje u interakciju s objektom svoga interesa. Interes je rezultat interakcije između osobe i određenog sadržaja (Hidi i Renninger, 2006; Krapp, 2000). Potencijal za postojanje interesa je u samoj osobi, no čimbenici koji definiraju smjer interesa i pridonose njihovom razvoju uključuju druge osobe, organizaciju okoline te karakteristike samog pojedinca (Hidi i Renninger, 2006; Renninger, 2000). To zapravo znači da interes nije predispozicija koja se može primijeniti na sve aktivnosti već je sadržajno specifična (Hidi i Renninger, 2006; Krapp, 2000; Renninger, 2000).

Primarni fokus istraživača koji su se bavili područjem interesa bile su dvije vrste interesa: situacijski i individualni (Hidi, 1990; Renninger, 2000). Situacijski interes odnosi se na usmjerenost pažnje i afektivne reakcije koje su pokrenute u trenutku nekim podražajem iz okoline. (Hidi, 1990). Situacijski interes izazvan je određenim svojstvima i karakteristikama podražaja iz okoline (npr. ukoliko osoba vidi nešto zanimljivo u okolini, čuje razgovor ili pročita tekst) (Hidi 1990). Budući da je situacijski interes izazvan uglavnom naglo određenim podražajem iz okoline, on ima samo kratkotrajni utjecaj na znanja i vrijednosti pojedinca.

Individualni interes odnosi se na relativno trajnu predispoziciju za ponavljajuće uključivanje u interakciju s određenim sadržajem tijekom vremena kao i na psihološko stanje koje se javlja kad je ta predispozicija aktivirana (Hidi i Renningen, 2006; Krapp i Fink, 1992; Renninger, 2000). Dunst, Raab i Hamby (2016) navode da individualni interesi uključuju djetetove individualne naklonosti, preferencije, favorite i snage koje potiču i održavaju djetetovu uključenost i sudjelovanje u željenim aktivnostima. Za razliku od situacijskog interesa, individualni interes razvija se polako i postupno tijekom vremena te ima dugotrajne utjecaje na znanja i vrijednosti osobe (Hidi, 1990). Dok je fokus individualnog interesa osoba, fokus

situacijskog interesa je okolina, ali interakcija između osobe i okoline neizostavan je aspekt obje vrste interesa (Hidi i Baird, 1986; Hidi, 1990).

Dokazano je kako i individualni i situacijski interesi imaju pozitivan utjecaj na kognitivne domene pojedinca (Ainley, Hidi i Berndorff, 2002). Tako situacijski interes pozitivno utječe na razumijevanje pročitane (Alexander i Jetton, 1996), zaključivanje (McDaniel, Waddill, Finstad, Bourg, 2000), omogućava integraciju informacija s prijašnjim znanjem (Kintsch, 1980) te podupire razine učenja (Mitchell, 1993). Slično tome, individualni interes ima pozitivan utjecaj na pažnju, prepoznavanje i prisjećanje (Renninger i Wozniak, 1985) upornost i trud, akademsku motivaciju i razine učenja (Renninger & Hidi, 2002). Naposljetku je važno napomenuti kako individualni i situacijski interesi nisu dihotomni fenomeni koji se događaju u odsutnosti jedan od drugoga. Naprotiv, može se očekivati da su obje vrste interesa u međusobnoj interakciji te utječu na međusobni razvoj (Hidi, 1990).

Važnost i uloga interesa u razvoju djeteta

Milić i Gazivoda (2015) navode kako su interesi važan strukturalni element osobnosti svakog pojedinca. Kao specifična ljudska predispozicija interesi oblikuju suštinu osobnog identiteta i imaju važne uloge u svim fazama ljudskog života te su stoga oduvijek bili predmetom istraživanja.

Svakodnevne aktivnosti uključuju mnogo različitih vrsta iskustava i prilika za dijete u sklopu svakodnevnog života, obiteljskih rutina, posebnih događaja, proslava i društvenih tradicija. Prilike za učenje koje se pružaju djetetu koje je dio takvih svakodnevnih aktivnosti pokazale su se kao važan kontekst za djetetovo učenje kao i za razvoj komunikacije i jezika (Dunst, Raab i Hamby, 2016). Budući da su djeca od najranije dobi uključena u mnoštvo svakodnevnih aktivnosti, važno je te aktivnosti organizirati na način da budu poticajne za dijete, osiguravajući prilike za učenje temeljene i oblikovane prema djetetovim interesima. Duns, Raab i Trivette (2013) navode kako je fokus učenja temeljenog na interesima u povećanju učestalosti djetetovog sudjelovanja u različitim aktivnostima baziranim na interesima te u povećanju broja prilika za učenje u svakoj aktivnosti. Učenje temeljeno na djetetovim interesima potiče dijete na uključenost u interakcije s ljudima i objektima koji mu omogućuju prilike za uvježbavanje postojećih vještina, istraživanje okoline te učenje i svladavanje novih vještina (Dunst, Trivette i Hamby, 2012; Dunst i sur., 2016).

Dječji interesi predstavljaju snažan motivacijski faktor koji potiče i omogućuje razvoj unutarnje, tj. intrinzične motivacije za učenje (Milić, 2008). Imajući na umu da je ne samo za učenje, nego i za odvijanje bilo koje druge aktivnosti potreban poticaj, može se zaključiti kako su upravo interesi ti koji djecu potiču i motiviraju za istraživanje i učenje u djetinjstvu. Kada je dijete motivirano vlastitim interesima, količina truda i stupanj kognitivne aktivnosti koju ulaže u istraživanje i učenje znatno je veća. Istovremeno se povećava i stupanj pažnje i usmjerenosti što uz sve prethodno navedene pozitivne učinke dovodi do boljih ishoda učenja i razvoja. U procesu učenja ključno je da su djeca voljna usvojiti znanja i razviti određene vještine. Kako bi to ostvarili, moraju postati aktivni sudionici u procesu učenja, a tome u velikoj mjeri pridonosi upravo postojanje interesa koji će ih potaknuti na aktivno sudjelovanje. Interesi se stoga mogu opisati kao jedan od pokretača, tj. uvjeta za aktiviranje sposobnosti, kognitivnih procesa i struktura zaslužnih za postizanje i ostvarivanje procesa učenja (Milić i Gazivoda, 2015).

S obzirom na prethodno navedene činjenice o važnosti interesa za djetetov rast i razvoj, naglašava se važnost uključivanja i uzimanja u obzir djetetovih interesa u svim domenama rada i pružanja podrške, bilo da se radi o djeci tipičnog razvoja ili o djeci s teškoćama. Za stručnjake koji rade s navedenim populacijama djece od neizmjerne je važnosti organizirati pristupe kojima će se stvoriti situacije koje će podupirati djetetovu inicijativu te omogućiti slobodu izbora u smislu odabira sadržaja i odabira aktivnosti koje djecu zanimaju. Djetetove potrebe, interesi i želje trebaju biti ključni čimbenici u takvim pristupima. Razlog tome opravdava se činjenicom koju navodi Milić (2008), a to je da je sve znanje usvojeno i stečeno na temelju djetetovih interesa dublje i dugotrajnije.

Ograničeni interesi

Atipični, ograničeni i kruti interesi jedno su od obilježja koja su dio dijagnostičkih kriterija za PSA. Budući da su ograničeni interesi jedna od odrednica dijagnoze PSA, od ključne je važnosti sposobnost razlikovanja interesa kod djece sa PSA-om od interesa djece tipičnog razvoja. Međutim, kvalitativne i kvantitativne razlike između interesa karakterističnih za tipični i atipični razvoj još uvijek nisu u potpunosti razjašnjene (Anthony i sur., 2013). Značajan broj djece tipičnog razvoja pokazuje intenzivan i strastven interes za određene kategorije objekata ili aktivnosti kojima postaju fascinirani (DeLoache i Simcock, 2007). Istraživači navode dokaze o postojanju vrlo intenzivnih interesa koji se pojavljuju vrlo rano u djetinjstvu pa je tako istraživanje koje su proveli DeLoache i Simcock (2007) pokazalo kako

skoro 1/3 djece tipičnog razvoja ima ekstremno intenzivne interese. Prema navodima roditelja prosječna dob pojave ekstremno intenzivnih interesa bila je 18 mjeseci. Pojava 37% takvih interesa dogodila se unutar prve godine života, a do druge godine pojavilo se čak 90% interesa. Intenzivni interesi trajali su kroz vremensko razdoblje od 6 do čak 36 mjeseci, pri čemu je prosječna duljina trajanja iznosila 22 mjeseca od pojave interesa. Kriterij koji su interesi morali zadovoljiti da bi ih se moglo opisati kao ekstremno intenzivne uključivali su sljedeće: interesi su relativno dugog trajanja, iskazani u nekoliko različitih konteksta (dom, vrtić), usmjereni na mnoštvo objekata/aktivnosti unutar kategorije određenog interesa (npr. stvarni objekti, replike objekata, slike, videi i sl.), primjećeni od strane ljudi iz djetetove šire okoline (prijatelji, šira obitelj, učitelji). Ono što se pokazalo karakterističnim za intenzivne interese je da nisu rezultat utjecaja drugih ljudi već potječu iz samog djeteta, tj. spontano su nastali. Roditelji navode da su se intenzivni interesi javili bez ikakvog poticanja od strane njih ili okoline te da su im takvi interesi vrlo neobični, a ponekad i zabrinjavajući (npr. interes za usisavače, miksera, sušila za kosu).

Podaci istraživanja koja su se bavila intenzivnim interesima govore o razlikama u intenzivnim interesima između dječaka i djevojčica. Johnson (2004) navodi da dječaci pokazuju intenzivnije interese za konceptualne domene, posebno za one u području znanosti: biološke (npr. kukci, dinosauri) ili mehaničke (vlakovi, auti). Djevojčice su pak zainteresiranije za aktivnosti iz umjetničkih područja (crtanje, bojanje) te aktivnosti koje uključuju stvaranje socijalnih veza (igra pretvaranja, lutke). Navedene razlike potvrđuje Baron-Cohen (2002) koji dječake opisuje kao sklone sistematiziranju, što uključuje usmjerenost na pokušaj razumijevanja i organiziranja određene domene, kao i težnju za stvaranjem i analiziranjem sustava fenomena koji su zakoniti, konačni i određeni. Još jedno od objašnjenja za razlike između spolova je činjenica da su roditelji skloniji objašnjavati znanstvene koncepte dječacima nego djevojčicama (Crowley, Callanan, Tenenbaum i Allen, 2001). Naposljetku, razlikama svakako pridonose i spolni stereotipi vezani uz igračke kojima se igraju djevojčice, odnosno dječaci. Budući da društvo i kultura na neki način nameću i razlikuju igračke namijenjene jednom i drugom spolu, djevojčice mogu tipične „muške“ igračke (dinosauri, aute, vlakove) zbog toga smatrati nedostupnima ili manje poželjnima za igru.

Rezultati istraživanja Anthony i sur. (2013) daju nam podatke koji u određenoj mjeri mogu pridonijeti uočavanju razlika između tipičnih i atipičnih interesa. Istraživači su zaključili kako su interesi djece sa PSA-om intenzivniji, ali nisu ograničeniji u opsegu/ širini sadržaja od

djece tipičnog razvoja. Kod djece sa PSA-om učestaliji su interesi usmjereni na činjenice, objekte/predmete i senzoričko područje, tj. nesocijalni interesi, dok su kod djece tipičnog razvoja češći socijalno orijentirani interesi usmjereni na ljude i sportove; područja interesa i kod tipičnog razvoja i kod PSA razlikuju se kod djevojčica i dječaka; intenzitet interesa kod djece sa PSA-om povezan je s drugim ponašanjima koja su u vezi s ostalim simptomima i teškoćama (npr. teškoće izvršnog funkcioniranja). Navedeni rezultati upućuju na zaključak da djeca sa PSA-om nemaju manje interesa od djece tipičnog razvoja, nego su ti interesi intenzivniji te su manje socijalno orijentirani. Stoga se može zaključiti kako je dijagnostički kriterij iz DSM-5 koji govori o interesima koji su abnormalni po intenzitetu ili fokusu, ključan u razlikovanju interesa djece tipičnog/atipičnog razvoja.

1.2.4. Snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline

Teškoće u procesiranju senzoričkih podražaja često su spominjane u literaturi pri opisivanju karakteristika PSA. Podaci govore da se incidencija senzoričkih teškoća kod PSA kreće od 42% do 88% (Baranek, 2002). Teškoće u procesiranju auditivnih podražaja jedne su od najčešće spominjanih kod PSA pa tako može biti prisutna preosjetljivost, ali i smanjena osjetljivost na auditivne podražaje, a također se javljaju i teškoće u obradi vizualnih i taktilnih podražaja. Tomcheck i Dunn (2007) svojim su istraživanjem potvrdili postojanje razlika između djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om: većina atipičnih senzoričkih obilježja (čak 92% obilježja) koja su bila prisutna kod djece sa PSA-om, nisu se javljala kod djece tipičnog razvoja. Teškoće djece sa PSA-om ukazuju na atipičan obrazac senzoričke obrade, tj. djeca sa PSA-om imaju teškoće s reakcijama i prilagodbom na senzoričke podražaje te ne mogu razviti prikladan odgovor na takve podražaje.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA I HIPOTEZE

Cilj ovog rada je ispitati kako različite osobe subjektivno procjenjuju spontano ponašanje trogodišnje djece te koji su mogući čimbenici koji će utjecati na razlike u njihovim procjenama.

Specifični ciljevi su:

- (1) osmisлити upitnik procjene spontanog ponašanja predškolske djece;
- (2) usporediti subjektivnu procjenu sudionika s obzirom na dob;
- (3) usporediti subjektivnu procjenu sudionika s obzirom na zanimanje;
- (4) usporediti subjektivnu procjenu sudionika s obzirom na podatak imaju li djecu ili nemaju

Postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Postoje razlike s obzirom na dob sudionika u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

H2: Postoje razlike s obzirom na zanimanje sudionika u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

H3: Postoje razlike s obzirom na podatak imaju li sudionici djecu ili nemaju u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Sudionici

Upitnik procjene spontanog ponašanja predškolske djece ispunilo je 205 sudionika različitih profila od kojih je 86,3% žena te 13,7% muškaraca. Najveći broj sudionika (50,7%) činile su osobe u dobi 30-50 godina, 38,5 % sudionika činilo je dobnu skupinu 18-30 godina te naposljetku, 10,7% sudionika činilo je skupinu sa više od 50 godina. Prema demografskim podacima o obrazovanju većina je sudionika visokoobrazovana (81%- VŠS/VSS/mag., 3,9%- mr.sc./dr.sc.), dok je preostalih 15,1 % sudionika sa srednjom stručnom spremom. Sudionici su prema zanimanju kategorizirani u tri skupine: osobe, tj. stručnjaci koji se bave i rade s djecom s teškoćama u razvoju (logopedi, psiholozi, rehabilitatori, defektolozi), kojih je od ukupnog broja sudionika 29,8 %, zatim osobe koje se bave odgojem i obrazovanjem djece urednog razvoja (odgojitelji, učitelji, pedagozi-32,7%) te svi ostali sudionici (37,5%). Od ukupnog broja sudionika njih 52,2 % ima djecu, a 47,8% nema. U skupini sudionika koji imaju djecu 10,3% je roditelja čija djeca imaju teškoće u razvoju.

Tablica 3. Prikaz raspodjele sudionika

		N	frekvencija (%)
SPOL	muškarci	28	13,7%
	žene	177	86,3%
DOB	18-30 godina	79	38,3%
	30-50 godina	104	50,7%
	više od 50 godina	22	10,7%
OBRAZOVANJE	SSS	31	15,1%
	VŠS/VSS/mag.	166	81%
	mr.sc./dr.sc.	8	3,9%
ZANIMANJE	logopedi, psiholozi, rehabilitatori, defektolozi	61	29,8%
	odgojitelji, učitelji, pedagozi	67	32,7%
	svi ostali	77	37,6%
RODITELJSTVO	nemaju djecu	98	47,8%
	imaju djecu	107	52,2%

3.2. Mjerni instrument

Proučavanjem odgovarajuće stručne literature nije pronađen mjerni instrument koji bi bio prikladan za ostvarivanje cilja ovog istraživanja. Stoga je u svrhu provedbe istraživanja izrađen „*Upitnik procjene (a)tipičnosti spontanog ponašanja predškolske djece*“ (vidi *Prilog 1*). Upitnik je oblikovan s ciljem ispitivanja u kojoj mjeri različite osobe određeno spontano ponašanje djeteta procjenjuju tipičnim ili atipičnim te koji su mogući čimbenici koji će utjecati na razlike u procjenama među sudionicima. Upitnik čine dva dijela. Prvi dio sastoji se od pitanja koja se odnose na opće socio-demografske podatke sudionika. Drugi dio čini 25 pitanja zatvorenog tipa, tj. tvrdnji za koje sudionici na Likertovoj skali označavaju u kojoj mjeri navedeno ponašanje djeteta smatraju (a)tipičnim. Pri tome su moguće oznake za mjere na skali sljedeće: 1- uopće nije neuobičajeno, 2- uglavnom nije neuobičajeno, 3- niti je uobičajeno, niti neuobičajeno, 4- uglavnom je neuobičajeno, 5- potpuno je neuobičajeno. Tvrdnje su raspoređene na način da prate podjelu B i A kriterija prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-5). Upitnikom se želi dobiti uvid u intenzitet kojim sudionici procjenjuju određeno ponašanje trogodišnjeg djeteta uobičajenim, tj. neuobičajenim.

Ponašanja o kojima se skupljaju podaci su sljedeća: stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora (redanje igračaka u niz, neposredno i odgođeno ponavljanje riječi ili rečenica, motoričke stereotipije); inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama ili ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja (obavljanje aktivnosti uvijek na isti način, čitanje iste slikovnice, jedenje iste hrane, pružanje otpora na prekid aktivnosti); jako ograničeni, kruti interesi koji su neuobičajeni po intenzitetu ili fokusu (zainteresiranost za marke automobila, brojeve, igranje uvijek istim igračkama, odlično činjenično znanje o određenom području, često korištenje engleskih riječi kojima dijete nije podučavano, komuniciranje o istoj temi, svakodnevno korištenje mobitela/tableta/računala, uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze); snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline (neobičan interes za mirisanje predmeta, za vidne podražaje (svjetlo), preosjetljivost na zvuk te na taktilni aspekt okoline).

Posljednja cjelina upitnika oblikovana je prema A kriterijima DSM-a 5 te se žele dobiti procjene sudionika o socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji u višestrukim

kontekstima (odazivanje djeteta na ime, pozivanje vršnjaka u igru, ima li dijete najboljeg prijatelja, imitira li drugu djecu te komunicira li samo kada nešto treba).

3.3. Postupak ispitivanja

Za potrebe ovog istraživanja izrađen je upitnik u elektroničkom obliku preko Google obrazaca. Sudionici su upitnik ispunjavali putem interneta. Prikupljanje sudionika, tj. podataka trajalo je od veljače do travnja 2018.g. pri čemu je link upitnika sudionicima poslan na e-mail adrese. Na početku, tj. u uvodnom dijelu upitnika sudionicima je objašnjena svrha i cilj upitnika te način ispunjavanja. Sudionici su upitnik ispunjavali dobrovoljno te im je osigurana anonimnost podataka. Također, osigurano im je i pravo da na razjašnjavanje eventualnih pitanja vezanih uz upitnik, te dobivanje dodatnih informacija ili rezultata istraživanja. Upitnik su ispunjavale osobe starije od 18 godina, različitih profila, dobi, stupnja obrazovanja, zanimanja. Prosječno vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika bilo je 10 minuta.

3.4. Statistička obrada podataka

Nakon što su podaci prikupljeni, svi odgovori kodirani su i preneseni u brojeve. Statistička obrada podataka izvršena je u programu SPSS Statistics 24.0. Budući da su čestice upitnika oblikovane ili kao pitanje zatvorenog tipa s ponuđenim odgovorom ili s mogućnošću odabira intenziteta, varijable su kodirane kao nominalne i ordinalne ljestvice. Na razini deskriptivne statistike prikazane su sve čestice upitnika te su izraženi osnovni statistički parametri.

Prikupljeni podaci obrađeni su parametrijskim statističkim testovima. Za ispitivanje značajnosti razlike u rezultatima između dviju skupina ispitanika korišten je t-test, a između tri skupine ispitanika analiza varijance te potom Scheffeov test za utvrđivanje među kojim skupinama razlike postoje.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Budući da je upitnik sadržajno podijeljen na način da tvrdnje prate podjelu dijagnostičkih kriterija (B i A kriterija) iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5), tako će biti prikazani i rezultati istraživanja. Prvi dio prikaza rezultata i rasprave odnosit će se na prikaz svih čestica upitnika na deskriptivnoj razini dok će drugi dio uključivati usporedbe među skupinama sudionika s obzirom na različite čimbenike koji su utjecali na razlike u njihovim subjektivnim procjenama (a)tipičnosti ponašanja djece.

4.1. Stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora

U prvoj sadržajnoj cjelini upitnika, prema rezultatima deskriptivne statistike, sve 4 navedene čestice koje opisuju određeno ponašanje djeteta većina sudionika smatra uobičajenim ponašanjem za dijete u dobi od 3 godine. Tako 66,8% sudionika smatra kako igranje više puta tjedno na način da dijete reda autiće u niz nije neuobičajeno. Djetetovo ponavljanje riječi ili rečenica neposredno nakon što ih izgovori odrasla osoba 71,2% sudionika ne smatra neuobičajenim, kao niti ponavljanje fraza koje je čulo u crtiću ili reklami (74,6%). Pojavu motoričkih stereotipija (povremeno mahanje ručicama kada je dijete uzbuđeno) 62,9% sudionika također smatra uobičajenim ponašanjem.

Tablica 4. Prikaz frekvencije odgovora u cjelini Stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora

	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Redanje igračka u niz	66,8%	21%	12,2%
Neposredna eholalija	71,2%	17,6%	11,2%
Odgodena eholalija	74,6%	13,7%	11,7%
Motoričke stereotipije	62,9%	18,5%	18,5%

Dobiveni podaci koji pokazuju da većina sudionika ne smatra neposredno ili odgođeno ponavljanje riječi ili rečenica neuobičajenim mogu se objasniti podacima iz literature koji potvrđuju da je kod djece tipičnog razvoja u ranoj dobi često prisutna imitacija koja ima važnu ulogu u učenju jezika. Naime, bihevioralni pristupi razvoju jezika ističu da učenje

jezika uključuje imitaciju koju djeca koriste kako bi se postupno približila i postigla stupanj razvoja jezika kao kod odraslih modela (Sloane i McAuley, 1968). Također, eholalija je posljedica leksičkog i gramatičkog razvoja te razvoja konverzacijskih vještina, najčešće s vrhuncem oko 30. mjeseca starosti (Schuler, 1979). Stoga ne čudi činjenica da ju većina sudionika smatra uobičajenom kod trogodišnjaka budući da su dokazani njeni pozitivni učinci u jezičnom razvoju kao i visoki intenzitet pojavnosti upravo u toj dobi. Nadalje, procjena odgođene eholalije kao uobičajenog ponašanja također se može smatrati opravdanom budući da je poznato da veliki broj djece mlađe dobi često ponavlja fraze iz crtića i priča, voli glumiti likove i poistovjećivati se s njima.

4.2. Inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama i ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja

Druga cjelina upitnika počinje česticom koja opisuje da je djetetu važno da se neke dnevne aktivnosti ili igre obavljaju uvijek na isti način (npr. da se ide u vrtić istim putem). Nešto više od polovice sudionika (52,2%) smatra da takvo ponašanje nije neuobičajeno, 22% smatra da nije niti uobičajeno, niti neuobičajeno, a 25,9% navodi kako je takvo ponašanje neuobičajeno za trogodišnje dijete. Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice više puta tjedno 78,5% sudionika smatra uobičajenim ponašanjem. Nadalje, čestica koju je više od polovice sudionika (60,5%) okarakteriziralo neuobičajenom odnosi se na jedenje iste vrste hrane gotovo svaki dan, dok 22,3% sudionika ipak smatra kako je to uobičajeno ponašanje za trogodišnjake. Što se tiče burnih reakcija (plač, vika, pružanje fizičkog otpora) ukoliko se dijete prekine usred aktivnosti ili igre, podaci pokazuju podijeljene procjene sudionika. Iako prevladava postotak od 42,4% onih koji takvo ponašanje ne smatraju neuobičajenim, 27,8% smatra ga niti uobičajenim, niti neuobičajenim, a 29,8% ipak ga smatra neuobičajenim.

Tablica 5. *Prikaz frekvencije odgovora u cjelini Inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama i ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja*

	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način	52,2%	22%	25,9%
Čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića	78,5%	12,2%	9,3%
Jedenje iste hrane	22,4%	17,1%	60,5%
Pružanje otpora na prekid aktivnosti	42,4%	27,8%	29,8%

Podatak da većina sudionika djetetovo priklanjanje rutinama i ritualima (npr. odlazak u vrtić uvijek istim putem) smatra uobičajenim ponašanjem za trogodišnjake može se opravdati važnom ulogom takvih ponašanja u ranom kognitivnom i socioemocionalnom razvoju djeteta. Rutine i rituali u ranom djetinjstvu djeci tipičnog razvoja osiguravaju red i predvidljivost te ono na taj način zadobiva osjećaj kontrole i lakše razumije moguće posljedice određenih ponašanja. Kroz upotrebu ritualiziranih ponašanja dijete na neki način pokušava osigurati stalnost objekata i bliskih ljudi oko njega (Zohar i Felz, 2001). U literaturi se može naći i potvrda za dob na koju se odnose podaci našeg istraživanja pa tako Gessel i sur. (1974) navode da su ritualizirana ponašanja češća kod djece u dobi 2-3 godine nego u bilo kojoj drugoj dobi. Porastom dobi, kako dijete sazrijeva, ono počinje razumijevati uzročno-posljedične veze i vremenske odnose te se tako smanjuje potreba za repetitivnim i ritualiziranim ponašanjima (Piaget, 1950). Međutim, mlađoj su djeci takva ponašanja još uvijek potrebna te ih ona koriste kao odgovor na izazove s kojima se svakodnevno susreću.

Podatak da je većini sudionika čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića uobičajeno također je u skladu s literaturom. Evans i sur. (1997) navode kako su zahtjevi djece da slušaju istu priču ili gledaju isti video stalno iznova uobičajeni primjeri inzistiranja na istovjetnosti i ponavljanju koji su karakteristični za ponašanje mnoge, ako ne i sve, mlađe djece. Iako se u istraživanjima navodi da je inzistiranje na istovjetnosti, koje uključuje i inzistiranje na jedenju iste hrane također prisutno kod djece tipičnog razvoja u ranoj dobi, tvrdnja u našem istraživanju oblikovana je na način da ističe visoku učestalost takvog ponašanja („gotovo svaki dan“) što je vjerojatno razlog tome da sudionici takvo ponašanje uglavnom smatraju neuobičajenim.

4.3. Jako ograničeni, kruti interesi koji su neuobičajeni po intenzitetu ili fokusu

Treći dio upitnika, koji ujedno obuhvaća i najviše čestica, odnosi se na procjenu tipičnosti, tj. atipičnosti interesa trogodišnjaka. Zainteresiranost i poznavanje marki automobila u dobi od 3 godine 57,6% ispitanika smatra neuobičajenim, 19,5% niti uobičajenim, niti neuobičajenim, a 22,9% uobičajenim interesom. Velik broj sudionika, 60,5 % spontano zapažanje brojeva u okolini također smatra neuobičajenim. Što se tiče čestice o igranju uglavnom istim igračkama, procjene sudionika su podijeljene pa tako najveći postotak, 44,4% smatra takvo

ponašanje uobičajenim, dok je ostatak sudionika podijeljen u jednakom postotku: 27,8% smatra to niti uobičajenim, niti neuobičajenim, a 27,8% neuobičajenim. Nadalje, odlično činjenično znanje u određenom području interesa (npr. gradovi svijeta, svemir) 68,8% sudionika smatra neuobičajenim za trogodišnje dijete. Mišljenja sudionika o čestom izgovaranju riječi na engleskom jeziku također su podijeljena tako da 38,5% sudionika smatra to neuobičajenim, a 36,1% uobičajenim. Odgovori su podijeljeni i na čestici o čestom komuniciranju o istoj temi za koju 43,4% sudionika kaže kako im je to uobičajeno, 31,2% niti je, niti nije uobičajeno, a 25,4% ipak smatra da je neuobičajeno. Sudionici se nisu mogli usuglasiti niti o tome je li im (ne)uobičajeno ukoliko se dijete svaki dan zabavlja koristeći mobitel/tablet/računalo tako da se za svaki od ponuđena tri intenziteta na skali opredijelila jedna trećina sudionika. Naposljetku, djetetov interes za gledanjem tramvaja i vlakova kako prolaze 57,6% sudionika smatra uobičajenim.

Tablica 6. *Prikaz frekvencije odgovora u cjelini Jako ograničeni, kruti interesi koji su neuobičajeni po intenzitetu ili fokusu*

	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Zainteresiranost i poznavanje marki automobila	22,9%	19,5%	57,6%
Spontano zapažanje brojeva u okolini	19%	20,5%	60,5%
Igranje uglavnom istim igračkama	44,4%	27,8%	27,8%
Odlično činjenično znanje u određenom području interesa	17,6%	13,7%	68,8%
Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku	36,1%	25,4%	38,5%
Često komuniciranje o istoj temi	43,4%	31,2%	25,4%
Svakodnevno korištenje mobitela/tableta/računala	34,6%	30,2%	35,1%
Uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze	57,6%	25,9%	16,6%

Procjene neuobičajenosti ponašanja na čestici *Zainteresiranost i poznavanje marki automobila* u skladu su s podacima Antončić (2017) koja je, između ostalog, u svom istraživanju ispitala i intenzitet interesa djece predškolske dobi za poznavanje marki automobila. Rezultati njenog istraživanja pokazuju da više od ½ djece (55,4%) marke automobila ne zanimaju što objašnjava procjene sudionika našeg istraživanja: budući da većinu predškolske djece marke automobila ne zanimaju, ukoliko dijete u dobi od 3 godine poznaje većinu marki, logično je da će to biti procijenjeno neuobičajenim. Nadalje, sudionici

su i česticu *Spontano zapažanje brojeva u okolini* također smatrali neuobičajenom za trogodišnjake što je u skladu s podacima iz literature: tek u predškolskoj dobi počinje razvoj naprednijih kognitivnih funkcija koje omogućavaju razumijevanje simbola (McAlister i Cornwell, 2010) pa interes za učenje o simbolima i ili njihovo prepoznavanje postaje intenzivnije tek u ranoj školskoj dobi (John, 1999). Uzimajući u obzir podatke koje navodi Antončić (2017), 32% predškolske djece tipičnog razvoja posjeduju odlično činjenično znanje u određenom području interesa. Stoga su procjene naših sudionika koji pojavu takvog ponašanja smatraju neuobičajenim u skladu s njenim podacima, budući da nije učestalo da se takva ponašanja javljaju kod većeg broja djece. Podijeljena mišljenja sudionika o svakodnevnom zabavljanju korištenjem mobitela/tableta/računala mogu se objasniti time da je u današnje vrijeme tehnologija sveprisutna i lako dostupna djeci pa je nemoguće izbjeći njezino korištenje, no budući da su ljudi, posebno roditelji svjesni njenog utjecaja na djecu, pokušavaju ga smanjiti. Navedene činjenice vjerojatno su utjecale na podjelu mišljenja sudionika.

4.4. Snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline

Procjene čestica u četvrtoj sadržajnoj cjelini koja je vezana uz sensoriku također pokazuju podijeljene rezultate između ponuđenih intenziteta na skali. 38% sudionika smatra često mirisanje predmeta u okolini neuobičajenim za trogodišnjake, dok neznatno manji broj sudionika, 36,6% to ipak smatra uobičajenim. Povišenu osjetljivost (poklapanje ušiju rukama) na glasan zvuk, npr. usisavač 46,3% sudionika ne smatra neuobičajenim, dok povišenu osjetljivost na taktilne podražaje (dijete želi da ga se odmah obriše ukoliko se polije vodom) 39,5% smatra uobičajenim, a 27,3% neuobičajenim. Djetetov čest način zabavljanja gledanjem u svjetlo 53,2% sudionika smatra neuobičajenim.

Tablica 7. *Prikaz frekvencije odgovora u cjelini Snižena ili povišena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline*

	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Često mirisanje predmeta u okolini	36,6%	25,4%	38%
Hiperreaktivnost na glasan zvuk	46,3%	23,4%	30,2%
Hiperreaktivnost na taktilne podražaje	39,5%	33,2%	27,3%
Zabavljanje gledanjem u svjetlo	24,9%	22%	53,2%

Od svih čestica u cjelini koja se odnosi na senzoriku, najviše neuobičajenim ponašanjem sudionici smatraju djetetovo zabavljanje gledanjem u svjetlo. Može se zaključiti da je takav rezultat i očekivan jer je to vrlo upadno ponašanje koje se lako primijeti i vrlo je rijetko kod djece tipičnog razvoja. Budući da je čestica oblikovana tako da ukazuje i na učestalost ponašanja („često“) to ju čini još neuobičajenijom. Preosjetljivost na zvukove i taktilne podražaje sudionici uglavnom smatraju uobičajenom, vjerojatno jer je općenito češća pojava takvih ponašanja kod djece, pogotovo u mlađoj dobi. Također, u upitniku nije navedena učestalost pojave takvog ponašanja tako da je i to najvjerojatnije pridonijelo procjeni uobičajenosti navedenih ponašanja.

4.5. Odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji u višestrukim kontekstima

Posljednja cjelina čestica u upitniku oblikovana je prema A kriterijima iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5). Polovica sudionika (49,8%) ne smatra neuobičajenim ukoliko roditelj često mora zazvati trogodišnjaka imenom više puta prije nego se on odazove. Nepozivanje vršnjaka u igru 41% sudionika smatra neuobičajenim, dok za 31,2% sudionika takvo ponašanje nije neuobičajeno. Nadalje, činjenica da trogodišnje dijete nema najboljeg prijatelja nije neuobičajena za 40,5% sudionika, dok neznatno manji postotak, 37,6% smatra kako to niti je, niti nije neuobičajeno. 43,4% sudionika neuobičajenim smatra ukoliko dijete rijetko oponaša drugu djecu, a za 36,1% to niti je, niti nije neuobičajeno. Naposljetku, posljednju česticu upitnika, da trogodišnje dijete komunicira uglavnom samo kad nešto treba, većina sudionika (59%) smatra neuobičajenim ponašanjem.

Tablica 8. *Prikaz frekvencije odgovora u cjelini Odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji u višestrukim kontekstima*

	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Neodazivanje na ime	49,8%	21%	29,3%
Nepozivanje vršnjaka u igru	31,2%	27,8%	41%
Nema najboljeg prijatelja	40,5%	37,6%	22%
Rijetko oponašanje druge djece	20,5%	36,1%	43,4%
Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba	20%	21%	59%

Prema navedenim podacima uočljivo je da sudionici na nekim česticama pokazuju da imaju određena znanja o tome koja su ponašanja tipična za trogodišnjake u području socijalne komunikacije i interakcije. Sudionici znaju da je atipično da trogodišnjak komunicira samo kada nešto treba (u imperativne svrhe). Naime, za tipičan razvoj karakteristično je da prevladava komunikacija u deklarativne svrhe, tj. da dijete usmjerava pažnju odrasle osobe na nešto u okolini, s ciljem razmjene iskustava ili informacija o tome. Ljubešić i Capanec (2012) navode da je omjer iniciranja komunikacije za imperativne i deklarativne svrhe važan pokazatelj razvoja socijalne komunikacije. Tipičan komunikacijski obrazac uključuje premoć deklarativnih nad imperativnima funkcijama, dok prevladavanje imperativnih funkcija (ponekad bez postojanja deklarativnih) ukazuje na atipični komunikacijski obrazac. Kod djece sa PSA-om vrlo se često u ranom djetinjstvu uočava da dijete rijetko inicira komunikaciju (“sve radi samo”), a ako već komunicira – onda to čini za imperativne svrhe. Jedno od mogućih objašnjenja takve disocijacije imperativnih i deklarativnih funkcija, te posebice njezine kliničke važnosti, jest da ona nastaje kao posljedica razlika u motivaciji i interesima. Navedeno objašnjava i činjenicu da su sudionici djetetovo nepozivanje vršnjaka u igru procijenili neuobičajenim, budući da literatura navodi da je to često slučaj kod djece sa PSA-om kao posljedica smanjenog interesa za podjelom s drugim ljudima. Začuđujuć je rezultat da sudionici ne smatraju neuobičajenim ukoliko roditelj mora zazvati dijete imenom više puta prije nego se ono odazove. Naime, jedna od prvih riječi koju djeca počinju izdvajati iz govora koji čuju je njihovo ime, i to već u dobi od 5 mjeseci (Mandel, Jusczyk i Pisoni, 1995). Upravo je nesustavnost odazivanja na ime jedan od najvažnijih kliničkih pokazatelja koji mogu upućivati na teškoće socijalne komunikacije (Trillingsgaard, Sørensen, Němec i Jørgensen, 2005).

5. RAZLIKE MEĐU SUDIONICIMA

5.1. Spolne razlike

Uzimajući u obzir podjelu sudionika prema spolu, prema dobivenim podacima vidljivo je kako i muškarci i žene u vrlo visokim postotcima (Tablica 7) sve 4 čestice iz prve sadržajne cjeline upitnika smatraju uobičajenim ponašanjem za trogodišnje dijete. Procjene muškaraca i žena slažu se i na česticama *Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način te Čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića* tako da ih većina smatra takvo ponašanje uobičajenim. Žene u većem postotku (63,3%) u odnosu na muškarce (42,9%) smatraju neuobičajenim ukoliko trogodišnje dijete jede istu vrstu hrane gotovo svaki dan. Također, veći je postotak žena (32,8%) nego muškaraca (10,7%) koje smatraju neuobičajenim burne reakcije djeteta (plač, vika, pružanje fizičkog otpora) ukoliko ga se prekine usred aktivnosti ili igre. Iako se obje skupine sudionika slažu kako su zainteresiranost i poznavanje marki automobila te spontano zapažanje brojeva u okolini neuobičajena ponašanja za trogodišnjake, muškarci ih ipak u nešto manjim postotcima smatraju neuobičajenima. Igranje uglavnom istim igračkama muškarci u većem postotku (67,9%) smatraju uobičajenim od žena (40,7%). Na čestici *Odlično činjenično znanje u određenom području interesa* procjene obje skupine se slažu, no žene to u većem postotku smatraju neuobičajenim. Što se tiče čestog izgovaranja riječi na engleskom jeziku, žene u dvostruko većem postotku (41,2%) od muškaraca (21,4%) smatraju to neuobičajenim ponašanjem. Iako se skupine slažu u procjenama i na čestici *Često komuniciranje o istoj temi*, muškarci u većem postotku (60,7%) to smatraju uobičajenim. Mišljenja obje skupine sudionika na čestici *Svakodnevno zabavljanje korištenjem mobitela/tableta/računala* podijeljena su tako da se za svaki od ponuđena tri intenziteta na skali opredijelila jedna trećina sudionika. Muškarci i žene slažu se kako je uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze uobičajeno za trogodišnjake. Muškarci često mirisanje predmeta u okolini smatraju neuobičajenim, dok su žene u jednakom postotku podijeljene između toga je li takvo ponašanje uobičajeno ili nije. Objе skupine slažu se kako je hiperreaktivnost na glasan zvuk te na taktilne podražaje uobičajeno ponašanje, ali muškarci to smatraju uobičajenim u znatno većem postotku nego žene. Djetetov način zabavljanja gledanjem u svjetlo obje skupine smatraju neuobičajenim ponašanjem za trogodišnjake. Odazivanje na ime tek nakon što roditelj zazove dijete nekoliko puta muškarci smatraju uobičajenim ponašanjem u većem postotku (64,3%) od žena (47,5%). Na čestici *Nepozivanje vršnjaka u igru* procjene sudionika poprilično su podijeljene između tri intenziteta na skali, ali u najvećem postotku

obje skupine ipak smatraju da se radi o neuobičajenom ponašanju. Muškarci u najvećem postotku (46,4%) smatraju da nije neuobičajeno ukoliko trogodišnje dijete nema najboljeg prijatelja, dok su žene u jednakom postotku (39,5%) podijeljene između toga je li to uobičajeno; ili niti je, niti nije neuobičajeno. Na čestici *Rijetko oponašanje druge djece* najveći postotak muškaraca ne može se odlučiti je li im to neuobičajeno ili nije (42,9%), dok većina žena (45,2%) takvo ponašanje ipak smatra neuobičajenim. Naposljetku, procjene muškaraca i žena razlikuju se na posljednjoj čestici *Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba*. Tako je muškarcima takvo ponašanje uobičajeno za trogodišnje dijete (42,9%), dok većina žena (63,3%) smatra kako je to neuobičajeno za trogodišnjake.

Uočavajući i uspoređujući razlike u procjenama muškaraca i žena, može se primijetiti kako su muškarci uglavnom „manje stroži“ u procjenama u odnosu na žene. Iako se u većini slučajeva slažu s ženama o tome radi li se o uobičajenom ili neuobičajenom ponašanju, razlika je u tome da većinu ponašanja u većem postotku smatraju uobičajenim u odnosu na žene. Stoga se postavlja pitanje koji su čimbenici koji su mogli utjecati na razlike u procjenama među spolovima. Kao jedan od najvjerojatnijih uzroka svakako bi se moglo istaknuti vrijeme koje muškarci, odnosno žene provode s djecom. Iako podaci iz literature govore o trendu povećanja vremena koje očevi provode s djecom (Bianchi, 2000), još uvijek su majke te koje 2-3 puta više vremena provode u brizi za djecu (Craig, 2006). Uzimajući u obzir ne samo vrijeme provedeno s djetetom već i način, tj. sadržaj tog vremena, istraživači zaključuju kako žene provode puno više vremena u obavljanju aktivnosti koje se odnose na fizičke potrebe djeteta, dok se muškarci više uključuju u aktivnosti kao što su igra, razgovor, rekreacija (Craig, 2006).

Tablica 9. Prikaz frekvencije odgovora muškaraca i žena na svim česticama upitnika

	MUŠKARCI (N=28)			ŽENE (N=177)		
	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Redanje igračaka u niz	71,4%	25%	3,6%	66,1%	20,3%	13,6%
Neposredna eholalija	75%	10,7%	14,3%	70,6%	18,6%	10,7%

Odgodena eholalija	85,7%	7,1%	7,1%	72,9%	14,7%	12,4%
Motoričke stereotipije	85,7%	14,3%	-	59,3%	19,2%	21,5%
Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način	46,4%	35,7%	17,9%	53,1%	19,8%	27,1%
Čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića	75%	14,3%	10,7%	79,1%	11,9%	9%
Jedenje iste hrane	35,7%	21,4%	42,9%	20,3%	16,4%	63,3%
Pružanje otpora na prekid aktivnosti	50%	39,3%	10,7%	41,2%	26%	32,8%
Interes i poznavanje marki automobila	35,7%	14,3%	50%	20,9%	20,3%	58,8%
Spontano zapažanje brojeva u okolini	21,4%	32,1%	46,4%	18,6%	18,6%	62,7%
Igranje uglavnom istim igračkama	67,9%	25%	7,1%	40,7%	28,2%	31,1%
Odlično činjenično znanje u određenom području interesa	21,4%	21,4%	57,1%	16,9%	12,4%	70,6%
Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku	39,3%	39,3%	21,4%	35,6%	23,2%	41,2%
Često komuniciranje o istoj temi	60,7%	14,3%	25%	40,7%	33,9%	25,4%
Svakodnevno korištenje mobitela/tableta/računala	32,1%	32,1%	35,7%	35%	29,9%	35%
Uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze	67,9%	21,4%	10,7%	55,9%	26,6%	17,5%
Često mirisanje predmeta u okolini	32,1%	25%	42,9%	37,3%	25,4%	37,3%
Hiperreaktivnost na glasan zvuk	75%	17,9%	7,1%	41,8%	24,3%	33,9%
Hiperreaktivnost na taktilne podražaje	53,6%	35,7%	10,7%	37,3%	32,8%	29,9%
Zabavljanje gledanjem u svjetlo	32,1%	21,4%	46,4%	23,7%	22%	54,2%
Neodazivanje na ime	64,3%	17,9%	17,9%	47,5%	21,5%	31,1%
Nepozivanje vršnjaka u igru	32,1%	28,6%	39,3%	31,1%	27,7%	41,2%
Nema najboljeg prijatelja	46,4%	25%	28,6%	39,5%	39,5%	20,9%
Rijetko oponašanje druge djece	25%	42,9%	32,1%	19,8%	35%	45,2%
Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba	42,9%	25%	32,1%	16,4%	20,3%	63,3%

Craig (2006) je svojim istraživanjem također potvrdio prethodno navedena saznanja: postoje razlike između muškaraca i žena ne samo u količini vremena provedenog s djetetom, već i u vrsti i kvaliteti. Što se tiče vremena provedenog s djetetom, razlikuje se vrijeme provedeno kao primarna i sekundarna aktivnost. Primarna aktivnost odnosi se na vrijeme kada je briga za dijete jedina aktivnosti koju osoba obavlja, dok se sekundarna aktivnost odnosi na vrijeme kada osoba obavlja više poslova istovremeno, a jedan od njih je i briga za dijete. Podaci govore kako je otprilike dva puta više brige za dijete oblik sekundarne aktivnosti te je stoga vrlo važno uzeti u obzir takve aktivnosti prilikom procjene ukupne količine vremena provedenog s djetetom. Budući da su žene te koje su najčešće uključene u sekundarne aktivnosti i obavljanje više poslova istovremeno (npr. kuhanje ručka, obavljanje kupovine uz prisutnost i istovremenu brigu za dijete), razumljivo je i da više vremena provedu s djetetom. Također, žene uglavnom brinu o ispunjavanju fizičkih potreba djeteta (hranjenje, kupanje, oblačenje), a to su aktivnosti koje su neodgodive i moraju biti izvršene, tako da će majke to

vrijeme svakodnevno provesti s djetetom, dok će očevi fleksibilnije moći izabrati vrijeme za igru i druženje što će također utjecati na količinu vremena provedenog s djetetom.

Uzimajući u obzir činjenicu da očevi provode manje vremena s djecom u odnosu na majke, može se pretpostaviti da je samim time i manja vjerojatnost da će u tom kratkom vremenu provedenom s djetetom uočiti neka neuobičajena ponašanja. Ako se neko neuobičajeno ponašanje i pojavi za vrijeme interakcije oca i djeteta, otac ga možda neće ni primijetiti ili ga neće procijeniti neuobičajenim jer zbog manje količine vremena provedenog s djetetom vjerojatno ni ne zna koliko je takvo ponašanje često kod djeteta. Budući da majke provode više vremena ne samo u direktnim interakcijama, tj. primarnim aktivnostima brige za dijete, već i tijekom cijelog dana istovremeno obavljajući brojne druge aktivnosti u prisustvu djeteta, veća je vjerojatnost pojave neuobičajenih ponašanja tijekom tog perioda. Također je logično za pretpostaviti da ukoliko se takvo ponašanje ponovi više puta tijekom dana, majke će to uočiti te će postati osjetljivije na njegovu pojavu i više će ga primjećivati.

Nadalje, još jedan od mogućih razloga zašto muškarci u većoj mjeri određena ponašanja djece smatraju uobičajenijima nego žene može se objasniti razlikama u mozgovnom funkcioniranju te pojavom određenih obilježja koja se smatraju karakterističnima za muškarce, odnosno žene. Baron-Cohen (2002) osmislio je model koji dijeli način na koji mozak funkcionira u dvije glavne dimenzije: sistematizaciju i empatiziranje pa bi tako sistematizaciju mogli povezati s načinom na koji radi muški mozak, a empatiziranjem opisati način funkcioniranja ženskog mozga. Poznato je kako muškarci tipičnog razvoja pokazuju preferencije i vještine u područjima matematike i prostornog snalaženja te sposobnost izdvajanja detalja iz cjeline. U usporedbi s ženama, muškarci posjeduju veći rizik za jezične teškoće te pokazuju određene nedostatke u području socijalnog rasuđivanja, empatije, suradnje i imaginativne igre tijekom djetinjstva. Baron-Cohen (2002) predlaže teoriju „ekstremno muškog mozga“ kojom pokušava objasniti očite sličnosti između obilježja povezanih s „muškim karakteristikama“ i obilježja autizma. Mnoga od obilježja povezanih sa PSA-om mogu se smatrati ekstremnim profilom „tipično muških“ jakih i slabih strana. Tako muškarci, gledajući prosjek, mogu biti dobri u procesiranju usmjerenom na detalje, dok su osobe sa PSA-om iznimno dobre u percepciji detalja te pokazuju teškoće u sagledavanju „šire slike“. Prema Baron-Cohenovom modelu, osobe sa PSA-om bile bi hiper-sistematizatori: pretjerano zainteresirani i uključeni u sustave koji se temelje na slijeđenju pravila i nisu socijalno orijentirani (npr. skupljanje i organiziranje predmeta prema njihovim vrstama, odlično činjenično znanje u određenim područjima, rigidno slijeđenje rutina). Nadalje,

muškarci su, za razliku od žena, lošiji u socijalnom prosuđivanju ili pokazivanju empatije prema drugima, a osobe sa PSA-om u tim istim područjima pokazuju značajne teškoće. Stoga bi empatiziranje bilo narušeno kod osoba sa PSA-om (npr. razumijevanje osjećaja drugih ljudi, prikladne reakcije u socijalnim interakcijama, razumijevanje socijalne hijerarhije). Sve navedeno upućuje na zaključak kao muškarci neka atipična ponašanja djece procjenjuju uobičajenijima jer su i sami skloniji nekim oblicima takvih ponašanja (naravno, ne tako ekstremnima kao što su kod osoba sa PSA-om).

Još jedan od mogućih razloga za razlike u procjenama muškaraca i žena mogle bi biti razlike u poznavanju razvojnih miljokaza, tj. različito znanje muškaraca i žena o razvoju djeteta. Gudmundsson i Gretarsson (2009) uspoređivali su postoje li razlike između očeva i majki u procjenama verbalnog i motoričkog razvoja djeteta. Rezultati su pokazali da majke procjenjuju da je dijete na višoj razini razvoja, dok očevi češće podcjenjuju mogućnosti svoje djece. Kao moguće objašnjenje navedenih rezultata, istraživači navode različito iskustvo očeva i majki sa djecom. Gotovo svi očevi obuhvaćeni istraživanjem bili su zaposleni, za razliku od majki kojih je samo 14% bilo zaposlenih što upućuje na zaključak da su očevi dosta vremena odsutni, provode manje vremena s djecom te su majke te koje se primarno brinu o djeci. Uzimajući u obzir činjenicu da su očevi procijenili djetetovu razinu razvoja nižom nego što ona zaista je, može se pretpostaviti da očevi imaju manje znanja o tipičnom razvoju djece, tj. o razvojnim miljokazima pa zbog toga ni ne znaju koje sposobnosti i vještine dijete treba imati razvijene u kojoj dobi, što je dovelo do podcjenjivanja stvarnih djetetovih mogućnosti. Činjenicu da žene imaju više znanja od muškaraca o razvoju djeteta potvrdila je i Perez (2017) u svojem istraživanju. Kao razlog tome navodi se veća količina vremena koju majke/žene provode s djecom (Craig, 2006). Također, kulturalne norme povezane sa spolom u tome mogu igrati važnu ulogu budući da se većinu djevojčica još u djetinjstvu uči i očekuje se da budu brižnije i pažljivije od dječaka (Witt, 1997). Iako se u posljednje vrijeme smanjuju spolne razlike, ipak još uvijek većina žena preuzima glavnu brigu za dijete dok se muškarci više uključuju u socijalni život djece (npr. igra, druženje, socijalne interakcije) (Bailey, 1993).

Nadalje, u brojnim se istraživanjima navodi kako su većinom majke te od kojih se prikupljaju podaci o tijeku djetetovog razvoja kada dijete dođe na procjenu. Podaci prikupljeni psihometrijski konstruiranim upitnicima koji su namijenjeni prikupljanju informacija od roditelja u većini slučajeva pokazali su se pouzdanima i valjanima (Ireton i Glascoe, 1995). Iniciranje dolaska na procjenu uglavnom od strane majki može upućivati na to da su one

zabrinutije za razvoj djeteta, više se informiraju o razvojnim miljkazima i čitaju o tipičnom razvoju djeteta pa na temelju toga mogu pretpostaviti koje sposobnosti i vještine očekivati od djeteta u kojoj dobi. Budući da su one te koje iniciraju dolazak stručnjacima ukoliko primijete moguće odstupanje, može se zaključiti da posjeduju višu razinu osjetljivosti na odstupanja, više se brinu o tome teče li djetetov razvoj uredno i bolje poznaju tipični razvoj djeteta.

5.2. Dobne razlike

Kako je već prethodno navedeno, sudionici su se prema dobi mogli svrstati u jednu od tri ponuđene skupine: 1) 18-30 godina, 2) 30-50 g. te 3) više od 50 g. Pri unosu i statističkoj obradi podataka skupine su rekodirane radi stvaranja skupina s podjednakim brojem sudionika na način da su sudionici iz treće skupine (više od 50 g.) pridruženi drugoj skupini tako da je novonastala skupina obuhvaćala sve sudionike sa više od 30 godina.

U Tablici 8 prikazani su osnovni statistički parametri (M i SD) te rezultati dobiveni primjenom t-testa. Rezultati pokazuju kako statistički značajna razlika između dvije dobne skupine sudionika postoji na česticama *Zainteresiranost i poznavanje marki automobila* i *Spontano zapažanje brojeva u okolini*.

Tablica 10. Prikaz rezultata t-testa između dvije dobne skupine sudionika

	18-30 godina		više od 30 godina		t	t-test df	p
	M	SD	M	SD			
Redanje igračka u niz	1,44	0,71	1,46	0,70	-0,171	203	0,86
Neposredna eholalija	1,34	0,64	1,44	0,71	-0,966	203	0,34
Odgodena eholalija	1,34	0,68	1,39	0,69	-0,478	203	0,63
Motoričke stereotipije	1,44	0,75	1,63	0,81	-1,634	203	0,10
Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način	1,84	0,87	1,67	0,83	1,328	203	0,19
Čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića	1,41	0,71	1,25	0,58	1,761	203	0,08
Jedenje iste hrane	2,29	0,87	2,44	0,81	-1,223	203	0,22
Pružanje otpora na prekid aktivnosti	1,86	0,87	1,88	0,83	-0,167	203	0,87
Zainteresiranost i poznavanje marki automobila	2,61	0,71	2,18	0,86	3,678	203	0,00**
Zapažanje brojeva u okolini	2,65	0,64	2,27	0,84	3,393	203	0,00**
Igranje uglavnom istim igračkama	1,80	0,81	1,86	0,86	-0,497	203	0,62
Odlično činjenično znanje u određenom području interesa	2,63	0,72	2,44	0,81	1,770	203	0,08
Često izgovaranje riječi na	2,15	0,82	1,94	0,89	1,677	203	0,10

engleskom jeziku							
Često komuniciranje o istoj temi	1,80	0,79	1,83	0,83	-0,307	203	0,76
Svakodnevno korištenje mobitela/tableta/računala	1,97	0,83	2,02	0,84	-0,408	203	0,68
Uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze	1,53	0,77	1,63	0,76	-0,875	203	0,38
Često mirisanje predmeta u okolini	2,03	0,85	2,01	0,88	0,140	203	0,89
Hiperreaktivnost na glasan zvuk	1,77	0,86	1,88	0,86	-0,879	203	0,38
Hiperreaktivnost na taktilne podražaje	1,91	0,82	1,86	0,81	0,466	203	0,64
Zabavljanje gledanjem u svjetlo	2,25	0,84	2,30	0,84	-0,401	203	0,69
Neodazivanje na ime	1,89	0,88	1,74	0,86	1,190	203	0,24
Nepozivanje vršnjaka u igru	2,09	0,84	2,10	0,86	-0,120	203	0,91
Nema najboljeg prijatelja	1,78	0,76	1,83	0,78	-0,438	203	0,66
Rijetko oponašanje druge djece	2,33	0,73	2,17	0,79	1,479	203	0,14
Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba	2,35	0,80	2,41	0,80	-0,506	203	0,61

*razina značajnosti 5%

**razina značajnosti 1%

Budući da su statistički značajne razlike među mlađom i starijom dobnom skupinom ispitanika utvrđene na samo dvije čestice, ne mogu se donositi konkretni zaključci niti generalizirati rezultati. Uzimajući u obzir podatke o značajnosti razlika između dvije dobne skupine, može se uočiti kako je smjer razlika takav da mlađa dobna skupina smatra zainteresiranost i poznavanje marki automobila te spontano zapažanje brojeva u okolini neuobičajenijim ponašanjem za razliku od starije dobne skupine. Mogući razlog tome mogla bi biti različita količina znanja i informacija o atipičnom razvoju, a posebno o PSA koje mlađi i stariji sudionici posjeduju. Naime, budući da je dijagnoza PSA relativno „mlada“ dijagnoza, intenzivna istraživanja i saznanja relativno su nova pa je za pretpostaviti da je mlađa dobna skupina trenutno na izvoru svih informacija o PSA. Također, budući da je posljednjih godina drastično povećana prevalencija PSA, puno je više mogućnosti za primjećivanje atipičnih ponašanja kod djece nego što je to bio slučaj prije.

5.3. Razlike između skupina s obzirom na zanimanje

Sudionici su prema zanimanju raspoređeni u tri skupine na način da su prvu skupinu činili stručnjaci koji se bave i rade s djecom s teškoćama u razvoju (logopedi, psiholozi, rehabilitatori, defektolozi), drugu skupinu stručnjaci koji se bave odgojem i obrazovanjem

djece urednog razvoja (odgojitelji, učitelji, pedagozi) te treću skupinu svi ostali sudionici različitih zanimanja. Prve dvije skupine ciljano su oblikovane kako bi se dobili podaci koji će omogućiti usporedbu i saznanje o tome postoje li ili ne postoje razlike u subjektivnim procjenama sudionika navedenih skupina, tj. u kojoj je mjeri jednoj ili drugoj skupini određeno ponašanje trogodišnje djece uobičajeno, tj. neuobičajeno.

Analizom varijance dobiveni su rezultati da na određenim česticama upitnika postoje statistički značajne razlike između triju skupina ispitanika različitih zanimanja (Tablica 9). Čestica *Motoričke stereotipije* prva je čestica na kojoj postoji statistički značajna razlika i to između stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama i stručnjaka u odgoju i obrazovanju kao i između stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama i svih ostalih sudionika. Razlike postoje i na čestici *Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način* i to između svih skupina (stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama – stručnjaci u odgoju i obrazovanju; stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama - svi ostali; stručnjaci u odgoju i obrazovanju - svi ostali). Procjene stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama razlikuju se od procjena stručnjaka u odgoju i obrazovanju i od svih ostalih i na česticama: *Jedenje iste hrane, Igranje uglavnom istim igračkama, Hiperreaktivnost na glasan zvuk, Hiperreaktivnost na taktilne podražaje, Zabavljanje gledanjem u svjetlo, Neodazivanje na ime, Rijetko oponašanje druge djece, Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba*. Stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama se od stručnjaka u odgoju i obrazovanju razlikuju u procjenama na česticama: *Često komuniciranje o istoj temi i Uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze*. Naposljetku, statistički značajne razlike u procjenama postoje i na čestici *Često mirisanje predmeta u okolini* i to između stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama i stručnjaka u odgoju i obrazovanju te između stručnjaka u odgoju i obrazovanju i svih ostalih.

Tablica 11. Prikaz rezultata analize varijance između tri skupine sudionika s obzirom na zanimanje

	analiza varijance			Scheffe (p)		
	F	df	p	logoped/ psiholog/re habilitato r/defektol og odgojitelj /učitelj/p edagog	logoped/ psiholog /rehabili tator/def ektolog svi ostali	odgojitelj /učitelj/p edagog svi ostali
Redanje igračaka u niz	1,271	2	0,28	0,39	0,37	1,00
Neposredna eholalija	2,390	2	0,09	0,13	0,21	0,95
Odgođena eholalija	0,552	2	0,58	0,66	0,10	0,66
Motoričke stereotipije	7,812	2	0,00**	0,02*	0,00**	0,60
Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način	18,26 7	2	0,00**	0,00**	0,01*	0,01*
Čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića	2,625	2	0,08	0,21	0,96	0,10
Jedenje iste hrane	5,844	2	0,00**	0,01*	0,03*	0,80
Pružanje otpora na prekid aktivnosti	2,701	2	0,07	0,09	0,80	0,24
Zainteresiranost i poznavanje marki automobila	2,231	2	0,11	0,13	0,83	0,31
Spontano zapažanje brojeva u okolini	2,693	2	0,07	0,07	0,38	0,59
Igranje uglavnom istim igračkama	9,716	2	0,00**	0,00**	0,00**	0,98
Odlično činjenično znanje u određenom području interesa	1,176	2	0,31	0,38	0,44	0,99
Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku	2,087	2	0,13	0,20	0,20	0,10
Često komuniciranje o istoj temi	4,309	2	0,02*	0,02*	0,08	0,83
Svakodnevno korištenje mobitela/tableta/računala	0,186	2	0,83	0,92	0,99	0,84
Uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze	4,193	2	0,02*	0,03*	0,07	0,90
Često mirisanje predmeta u okolini	11,31 2	2	0,00**	0,00**	0,15	0,01*
Hiperreaktivnost na glasan zvuk	6,082	2	0,00**	0,04*	0,00**	0,78
Hiperreaktivnost na taktilne podražaje	12,86 2	2	0,00**	0,00**	0,00**	0,98
Zabavljanje gledanjem u svjetlo	7,149	2	0,00**	0,00**	0,01*	0,74
Neodazivanje na ime	6,363	2	0,00**	0,02*	0,00**	0,86
Nepozivanje vršnjaka u igru	1,085	2	0,34	0,53	0,38	0,97
Nema najboljeg prijatelja	0,657	2	0,52	0,52	0,77	0,90

Rijetko oponašanje druge djece	7,224	2	0,00**	0,03*	0,00**	0,67
Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba	4,963	2	0,01*	0,03*	0,02*	0,10

*razina značajnosti 5%

**razina značajnosti 1%

Detaljnijim proučavanjem navedenih razlika na većini čestica na kojima se skupine razlikuju uočava se trend strožih procjena stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama u odnosu na ostale dvije skupine sudionika. Očekivano je da su stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama određena ponašanja koja u dijagnostici PSA zadovoljavaju B kriterije procijenili neuobičajenima za trogodišnju djecu. Iako za B kriterije ne postoje mjere pomoću kojih bi se jasno moglo odrediti zadovoljava li neko ponašanje određeni kriterij za dijagnozu PSA, razumljivo je da stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama na temelju svoga radnog iskustva u struci mogu procijeniti i odrediti neuobičajenost djetetovog ponašanja. U prilog navedenom ide i činjenica da stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama imaju znanje ne samo o poremećajima, tj. atipičnim ponašanjima, već poznaju i miljokaze urednog razvoja i tipična ponašanja djece. Na temelju tih znanja mogu vršiti usporedbe koje im omogućavaju razlikovanje tipičnog od atipičnog ponašanja.

Za razliku od stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama, stručnjaci u odgoju i obrazovanju manje su osjetljivi na pojavu atipičnih ponašanja kod trogodišnjaka. Kao razlog tome svakako se ističe činjenica da odgojitelji i učitelji u najvećoj mjeri rade s djecom urednog razvoja pa nije niti za očekivati da poznaju i uočavaju neobičnosti u ponašanju na način na koji to mogu stručnjaci koji primarno rade s djecom s teškoćama. Također, budući da se njihov posao većinski svodi na rad, odgoj i obrazovanje djece urednog razvoja, znanja koja tijekom svog obrazovanja dobivaju i usvajaju odnose se upravo na populaciju djece urednog razvoja. Ukoliko ne poznaju atipičan razvoj djeteta, ne čudi činjenica da u znatno manjem postotku od stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama atipična ponašanja djece smatraju uobičajenijima. U prilog činjenici da odgojitelji imaju vrlo malo znanja o razvoju djece s teškoćama govore podaci istraživanja koja su se bavila temom inkluzije djece s teškoćama. Istraživače je među ostalim zanimala i percepcija samih odgojitelja i učitelja o vlastitim znanjima i vještinama potrebnima za rad s djecom s teškoćama. Rezultati su pokazali kako odgojitelji i učitelji, iako imaju pozitivne stavove prema inkluziji djece s teškoćama, najčešće navode da se osjećaju nesprijetni za rad s tom populacijom. Neki od razloga koje su naveli su sljedeći: nedovoljno iskustva u radu s djecom s teškoćama, činjenica da se neki u radu

nikada nisu ni susreli s djecom s teškoćama, nedovoljna podrška ustanove u kojoj rade (Gal, Schreuer i Engel-Yeger, 2010). Jedan od bitnih razloga također je i nedostatak edukacije i znanja u području razvoja i rada s djecom s teškoćama (Jennings, 2007). Navedeni podaci iz literature potvrđuju činjenicu da stručnjaci u odgoju i obrazovanju nemaju dovoljno znanja o djeci s teškoćama pa sukladno tome, kao što rezultati našeg istraživanja i pokazuju, atipična ponašanja procjenjuju uobičajenijima u usporedbi s procjenama stručnjaka.

Međutim, ukoliko rezultate razmotrimo iz malo drugačije perspektive, mogli bismo zaključiti kako postoje opravdani razlozi zašto odgojitelji određena ponašanja trogodišnje djece smatraju uobičajenijima od stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama. Naime, podaci iz literature potvrđuju da su repetitivna, ritualizirana ponašanja te intenzivni interesi česti kod djece tipičnog razvoja u ranoj dobi, povećavaju se do 3. godine te su tada najvećeg intenziteta da bi se naposljetku njihova učestalost smanjila nakon 4. godine (Evans i sur., 1997). Stoga je logično da su odgojitelji, posebno oni u mlađim dobnim skupinama, često izloženi takvim ponašanjima, tj. često ih vide u djece tipičnog razvoja. Za razliku od njih, stručnjaci koji rade isključivo s djecom s teškoćama više smatraju takva ponašanja samima po sebi atipičnima. Što zbog toga jer upravo na temelju njihovog postojanja donose dijagnozu PSA, što zbog činjenice da, za razliku od odgojitelja, imaju puno manje iskustva koliko su takva ponašanja česta u djece tipičnog razvoja.

Još jedan od razloga zašto su odgojitelji skloniji određena ponašanja smatrati uobičajenima je sama organizacija aktivnosti i vremena u vrtiću. Naime, u vrtiću je uobičajeno da se djecu uči i potiče na slijeđenje pravila i rutina kao i na određenu razinu istovjetnosti u aktivnostima. Odlazak na spavanje i hranjenje uvijek u isto vrijeme, pjevanje uvijek istih pjesmica, učenje rima- sve su to oblici ritualiziranih ponašanja koja su tipična u ranom djetinjstvu za djecu urednog razvoja pa ni ne čudi činjenica da odgojitelji takva ponašanja procjenjuju uobičajenijima u odnosu na stručnjake koji rade s djecom s teškoćama. Kako navode Zohar i Felz (2001), ritualizirana ponašanja i navike česta su u ranom djetinjstvu te su najčešće izražena u obliku prvih dječjih rima i igara u brojnim kulturama. Za ritualizirana ponašanja karakteristični su ponavljajući dijelovi i slijeđenje pravila koja su nametnuta/određena od strane djeteta, bilo da se odnose na njegovo ponašanje ili na ponašanje drugih ljudi. Uloga ritualiziranih ponašanja u ranom djetinjstvu djece tipičnog razvoja je osiguravanje reda i predvidljivosti koji su djetetu važni za zadobivanje kontrole i razumijevanje mogućih posljedica u događanjima svakodnevnog života. Kroz upotrebu ritualiziranih ponašanja dijete na neki način pokušava osigurati stalnost objekata i bliskih ljudi oko njega. Što se tiče

područja socijalne interakcije i komunikacije, u vrtićima su uglavnom veće skupine djece i odgojitelji se ne mogu posvetiti svakom djetetu individualno. Djeca se uglavnom uvijek igraju u grupama, puno je interakcije, raznih aktivnosti, događanja tako da se uglavnom sva djeca u nečemu pronadu, nečim zabave. Stoga odgojitelji nisu u mogućnosti posvetiti pozornost svakom djetetu zbog čega će vjerojatno teže i uočiti neka ponašanja koja bi mogla biti neuobičajena kada se radi o socijalnoj komunikaciji i interakciji.

5.4. Razlike između skupina sudionika koji imaju/ nemaju djecu

Za utvrđivanje postojanja statistički značajne razlike u procjenama između sudionika koji imaju i onih koji nemaju djecu korišten je t-test čiji su rezultati prikazani u tablici (Tablica 10). Dobiveni rezultati ukazuju na postojanje statistički značajne razlike između skupina na sljedećim česticama: *Zainteresiranost i poznavanje marki automobila, Spontano zapažanje brojeva u okolini, Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku, Neodazivanje na ime, Rijetko oponašanje druge djece.*

Tablica 12. Prikaz rezultata t-testa između skupina sudionika koji imaju/nemaju djecu

	nemaju djecu		imaju djecu		t-test		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Redanje igračaka u niz	1,38	0,67	1,52	0,73	-1,488	203	0,14
Neposredna eholalija	1,31	0,58	1,49	0,76	-1,895	203	0,06
Odgođena eholalija	1,32	0,65	1,42	0,71	-1,088	203	0,28
Motoričke stereotipije	1,48	0,78	1,63	0,80	-1,333	203	0,18
Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način	1,82	0,87	1,66	0,82	1,295	203	0,20
Čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića	1,34	0,67	1,28	0,60	0,636	203	0,53
Jedenje iste hrane	2,39	0,82	2,37	0,84	0,120	203	0,91
Pružanje otpora na prekid aktivnosti	1,85	0,85	1,90	0,84	-0,426	203	0,67
Zainteresiranost i poznavanje marki automobila	2,48	0,79	2,22	0,85	2,222	203	0,03*
Spontano zapažanje brojeva u okolini	2,63	0,65	2,21	0,86	3,905	203	0,00**
Igranje uglavnom istim igračkama	1,80	0,81	1,87	0,86	-0,626	203	0,53
Odlično činjenično znanje u određenom području interesa	2,60	0,74	2,43	0,80	1,590	203	0,11
Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku	2,15	0,82	1,91	0,90	2,053	203	0,04*
Često komuniciranje o istoj temi	1,86	0,80	1,79	0,82	0,635	203	0,53

Svakodnevno korištenje mobitela/tableta/računala	1,96	0,85	2,05	0,83	-0,747	203	0,46
Uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze	1,52	0,75	1,65	0,77	-1,262	203	0,21
Često mirisanje predmeta u okolini	2,02	0,84	2,01	0,90	0,091	203	0,93
Hiperreaktivnost na glasan zvuk	1,76	0,86	1,92	0,86	-1,336	203	0,18
Hiperreaktivnost na taktilne podražaje	1,92	0,81	1,84	0,81	0,681	203	0,50
Zabavljanje gledanjem u svjetlo	2,31	0,84	2,26	0,84	0,378	203	0,71
Neodazivanje na ime	1,92	0,89	1,68	0,83	1,961	203	0,05*
Nepozivanje vršnjaka u igru	2,08	0,82	2,11	0,87	-0,257	203	0,80
Nema najboljeg prijatelja	1,83	0,80	1,80	0,75	0,211	203	0,83
Rijetko oponašanje druge djece	2,35	0,73	2,12	0,79	2,118	203	0,04*
Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba	2,40	0,80	2,38	0,81	0,132	203	0,90

Uzimajući u obzir čestice na kojima postoji statistički značajna razlika, pokazalo se da sudionici koji imaju djecu imaju tendenciju određena ponašanja trogodišnjaka smatrati više neuobičajenima nego što je to slučaj kod procjena sudionika koji nemaju djecu. Takve razlike u procjenama mogu se objasniti činjenicom da roditelji imaju iskustva s vlastitom djecom, poznaju i imaju određenu sliku tipičnog ponašanja djece za razliku od sudionika bez djece pa su osjetljiviji na neuobičajena ponašanja. Roditelji imaju iskustvo ne samo s vlastitom djecom, već se općenito češće susreću i u interakciji su s različitom djecom nego osobe bez djece. Poznato je da su roditelji više okruženi i uključeni u kontakt s drugim roditeljima male djece, bilo da se radi o međusobnim druženjima prijatelja/rođaka koji također imaju djecu, o izlascima u park s djetetom i sl. Na taj način roditelji, za razliku od osoba bez djece, puno više vremena provode s različitom djecom te u tom vremenu direktno mogu primjećivati, promatrati i uspoređivati ponašanja djece. Osobe bez djece, s druge strane, najčešće se kreću i provode vrijeme u drugačijim sredinama nego roditelji, zbog čega nemaju priliku često biti u interakciji s malom djecom. Roditelji također često jedni s drugima razmjenjuju informacije o razvoju djece što svakako utječe na njihovu razinu znanja o razvoju djeteta i mogućnost češćeg uočavanja atipičnosti nego što je to slučaj kod osoba koje nemaju djecu. Yankelovich i DYG Inc. (2000) navode kako se roditelji u potrazi za informacijama o razvoju djeteta i o roditeljstvu najčešće obraćaju jedni drugima, svojim majkama i pedijatrima. Sve navedeno utječe na formiranje slike o razvoju djeteta koju roditelji imaju (za razliku od osoba bez djece) te ona služi kao polazna točka u procjenama (a)tipičnosti ponašanja djece. Osobe bez

djece, s druge strane, najčešće zbog nedostatka direktnog iskustva s djecom, nemaju formiranu sliku te ne znaju koja ponašanja očekivati od djece u kojoj dobi.

Perez (2017) je provela istraživanje koje je ispitivalo znanje odraslih osoba o razvoju djeteta. Podaci koje je važno istaknuti te koji su relevantni za uočavanje razlika između roditelja i neroditelja odnose se na pitanje o tome koliko se ispitanici osjećaju spremnima za roditeljstvo. Polovica ispitanika koji nemaju djecu izjavila je kako se osjećaju potpuno spremnima, dok je nešto više od polovice roditelja izjavilo da se ne osjećaju nimalo spremnima. Navedeno se opravdava činjenicom da osobe koje još uvijek nemaju djecu ne shvaćaju što sve roditeljstvo nosi sa sobom te se procjenjuju spremnima za roditeljstvo jer ne znaju što očekivati i s kojim će se sve izazovima susresti. Za razliku od njih, osobe koje već imaju djecu, dobro su upoznati sa svim što roditeljstvo donosi i zahtijeva pa izjavljuju kako se osjećaju nespremnima za još jedno dijete (Gordon, 2008). Na temelju iskustva s prvim djetetom, znaju što ih sve očekuje pa si i mogu bolje osvijestiti koliko su spremni za roditeljstvo. Navedeni podaci potvrđuju nedostatak iskustva i informacija o razvoju djeteta kod osoba koje nemaju djecu, što može biti jedan od uzroka njihovih blažih procjena (a)tipičnosti ponašanja.

5.4.1. Razlike između roditelja djece bez teškoća i roditelja djece s teškoćama u razvoju

Uzimajući u obzir činjenicu da od ukupnog broja roditelja (N=107) samo njih 11 ima djecu s teškoćama u razvoju, na razini deskriptivne statistike u Tablici 11 usporedno će biti prikazani podaci o procjenama roditelja djece bez teškoća i roditelja djece s teškoćama u razvoju. Promatrajući rezultate na svim česticama upitnika može se uočiti kako na gotovo svim česticama roditelji djece s teškoćama određena ponašanja smatraju neuobičajenima u većim postotcima, tj. u većoj mjeri nego što to čini skupina roditelja djece bez teškoća. Logično je zaključiti kako su roditelji djece s teškoćama osjetljiviji na atipičnosti u ponašanjima djeteta budući da imaju vlastito iskustvo s djetetom s teškoćama. Posjeduju više informacija o atipičnom razvoju djeteta, zabrinutiji su za razvoj vlastitog djeteta zbog čega češće obraćaju pažnju na pojavu bilo kakve vrste atipičnosti u ponašanju. Budući da su svi roditelji djece s teškoćama naveli da je njihovo dijete uključeno u neki oblik terapije, vjerojatno su od stručnjaka dobili puno korisnih informacija na temelju kojih mogu bolje razlikovati tipična od atipičnih ponašanja djece. Razilaženja u mišljenjima navedenih skupina najuočljivija su na čestici *Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku* tako da roditelji djece bez teškoća u najvećem postotku (47,9%) smatraju kako je to uobičajeno ponašanje za trogodišnje dijete,

dok većina roditelja djece s teškoćama (63,6%) smatra to neuobičajenim ponašanjem. Roditelji su suprotnog mišljenja i na čestici *Često mirisanje predmeta u okolini*. 42,7% roditelja djece bez teškoća smatra to uobičajenim, međutim, roditelji djece s teškoćama u vrlo velikom postotku od 81,8% smatra takvo ponašanje neuobičajenim. Mišljenja su na isti način podijeljena i na čestici *Hiperreaktivnost na glasan zvuk*. Na čestici *Rijetko oponašanje druge djece* većina roditelja djece bez teškoća (38,5%) ne može se odlučiti je li im takvo ponašanje uobičajeno ili nije, dok je većini roditelja djece s teškoćama (63,6%) takvo ponašanje neuobičajeno.

Tablica 13. Prikaz frekvencije odgovora roditelja djece bez teškoća i roditelja djece s teškoćama na svim česticama upitnika

	RODITELJI DJECE BEZ TEŠKOĆA (N=96)			RODITELJI DJECE S TEŠKOĆAMA (N=11)		
	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje	Uobičajeno ponašanje	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Redanje igračaka u niz	63,5%	22,9%	13,5%	45,5%	36,4%	18,2%
Neposredna eholalija	65,6%	18,8%	15,6%	81,8%	-	18,2%
Odgodena eholalija	72,9%	16,7%	10,4%	54,5%	9,1%	36,4%
Motoričke stereotipije	58,3%	22,9%	18,8%	45,5%	27,3%	27,3%
Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način	56,3%	21,9%	21,9%	54,5%	18,2%	27,3%
Čitanje/gledanje iste slikovnice/crtića	79,2%	13,5%	7,3%	81,8%	9,1%	9,1%
Jedenje iste hrane	22,9%	14,6%	62,5%	27,3%	27,3%	45,5%
Pružanje otpora na prekid aktivnosti	40,6%	28,1%	31,3%	36,4%	45,5%	18,2%
Zainteresiranost i poznavanje marki automobila	27,1%	22,9%	50%	27,3%	27,3%	45,5%
Spontano zapažanje brojeva u okolini	29,2%	21,9%	49%	18,2%	27,3%	54,5%
Igranje uglavnom istim igračkama	45,8%	24%	30,2%	27,3%	36,4%	36,4%
Odlično činjenično znanje u određenom području interesa	20,8%	16,7%	62,5%	9,1%	27,3%	63,6%
Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku	47,9%	19,8%	32,3%	18,2%	18,2%	63,6%
Često komuniciranje o istoj temi	47,9%	28,1%	24%	36,4%	27,3%	36,4%
Svakodnevno korištenje mobitela/tableta/računala	31,3%	31,3%	37,5%	36,4%	36,4%	27,3%
Uživanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze	53,1%	28,1%	18,8%	45,5%	45,5%	9,1%
Često mirisanje predmeta u okolini	42,7%	21,9%	35,4%	9,1%	9,1%	81,8%

Hiperreaktivnost na glasan zvuk	42,7%	27,1%	30,2%	27,3%	18,2%	54,5%
Hiperreaktivnost na taktilne podražaje	40,6%	33,3%	26%	54,5%	18,2%	27,3%
Zabavljanje gledanjem u svjetlo	25%	22,9%	52,1%	27,3%	27,3%	45,5%
Neodazivanje na ime	55,2%	22,9%	21,9%	54,5%	9,1%	36,4%
Nepozivanje vršnjaka u igru	31,3%	26%	42,7%	45,5%	-	54,5%
Nema najboljeg prijatelja	39,6%	41,7%	18,8%	36,4%	36,4%	27,3%
Rijetko oponašanje druge djece	27,1%	38,5%	34,4%	9,1%	27,3%	63,6%
Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba	18,8%	22,9%	58,3%	36,4%	-	63,6%

5.5. Odgovori na postavljene hipoteze

Uvidom u rezultate istraživanja, dobiveni su odgovori na postavljene hipoteze.

H1: Postoje razlike s obzirom na dob sudionika u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

S obzirom da su statistički značajne razlike među dobnim skupinama pronađene samo na određenim varijablama, prva je pretpostavka djelomično potvrđena. Razlike između mlađe i starije dobne skupine ispitanika pronađene su na česticama *Zainteresiranost i poznavanje marki automobila* i *Spontano zapažanje brojeva u okolini*.

H2: Postoje razlike s obzirom na zanimanje sudionika u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

Razlike između sudionika s obzirom na zanimanje također su pronađene samo na određenim varijablama pa je i druga pretpostavka djelomično potvrđena. Razlike između skupina prikazane su u Tablici 14.

Tablica 14. *Prikaz čestica na kojima postoje razlike između skupina sudionika s obzirom na zanimanje*

skupine stručnjaka	čestice na kojima postoje razlike
logoped/psiholog/rehabilitator/defektolog odgojitelj/učitelj/pedagog	<i>Motoričke stereotipije, Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način, Jedenje iste hrane, Igranje uglavnom istim igračkama,</i>

	<p><i>Hiperreaktivnost na glasan zvuk, Hiperreaktivnost na taktilne podražaje, Zabavljanje gledanjem u svjetlo, Neodazivanje na ime, Rijetko oponašanje druge djece, Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba, Često komuniciranje o istoj temi, Uživavanje u gledanju tramvaja i vlakova kako prolaze, Često mirisanje predmeta u okolini</i></p>
<p>logoped/psiholog/rehabilitator/defektolog svi ostali</p>	<p><i>Motoričke stereotipije, Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način, Jedenje iste hrane, Igranje uglavnom istim igračkama, Hiperreaktivnost na glasan zvuk, Hiperreaktivnost na taktilne podražaje, Zabavljanje gledanjem u svjetlo, Neodazivanje na ime, Rijetko oponašanje druge djece, Komuniciranje uglavnom samo kad nešto treba</i></p>
<p>odgojitelj/učitelj/pedagog svi ostali</p>	<p><i>Obavljanje aktivnosti uvijek na isti način, Često mirisanje predmeta u okolini</i></p>

H3: Postoje razlike s obzirom na podatak imaju li sudionici djecu ili nemaju u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka

S obzirom da su razlike pronađene samo na određenim varijablama, i treća je pretpostavka djelomično potvrđena. Sudionici koji imaju i oni koji nemaju djece razlikuju se u procjenama na sljedećim varijablama: *Zainteresiranost i poznavanje marki automobila, Spontano zapažanje brojeva u okolini, Često izgovaranje riječi na engleskom jeziku, Neodazivanje na ime, Rijetko oponašanje druge djece.*

6. ZAKLJUČAK

Obilježja spontanog ponašanja djeteta imaju važnu ulogu prilikom procjene razvoja djeteta. Promatranjem i uspoređivanjem spontanog ponašanja kod različite djece moguće je uočiti tipičnosti, ali i atipičnosti u njihovim ponašanjima. S obzirom da je procjena spontanog ponašanja nužna prilikom dijagnostike poremećaja iz spektra autizma, od kliničke je važnosti utvrditi granicu između tipičnog i atipičnog ponašanja. Budući da se mali broj istraživanja bavio usporedbom tipičnih i atipičnih ponašanja u ranom razvoju djece, ne postoji jasno određena granica prema kojoj bi se moglo sa sigurnošću tvrditi je li neko ponašanje djeteta tipično ili atipično. Stoga je cilj ovog istraživanja bio ispitati kako različite osobe subjektivno procjenjuju spontano ponašanje trogodišnje djece te koji su mogući čimbenici koji će utjecati na razlike u njihovim procjenama. Korištenjem *Upitnika procjene (a)tipičnosti spontanog ponašanja predškolske djece* djelomično su potvrđene hipoteze istraživanja (H1: Postoje razlike s obzirom na dob sudionika u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka; H2: Postoje razlike s obzirom na zanimanje sudionika u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka; H3: Postoje razlike s obzirom na podatak imaju li sudionici djecu ili nemaju u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja trogodišnjaka). Skupine sudionika na najvećem se broju čestica razlikuju kada ih se međusobno uspoređuje s obzirom na zanimanje. Rezultati pokazuju da stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama velik broj ponašanja djece smatraju neuobičajenima u odnosu na stručnjake iz odgoja i obrazovanja i sve ostale sudionike. Na takve razlike mogla je utjecati činjenica da su stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama osjetljiviji na pojavu atipičnih ponašanja, dok stručnjaci iz odgoja i obrazovanja koji većinu vremena provode s djecom tipičnog ponašanja imaju uvid u to koliko su takva ponašanja česta i kod djece tipičnog razvoja. Nadalje, s obzirom na dob, mlađa i starija dobna skupina sudionika razlikuju se u procjenama na način da mlađa skupina određena ponašanja djece smatra neuobičajenijima nego starija skupina. Budući da se dobne skupine razlikuju na samo dvije čestice, teško je generalizirati i donositi zaključke o mogućim razlikama. Naposljetku, sudionici koji imaju djecu određena ponašanja procjenjuju neuobičajenima za razliku od sudionika koji nemaju djecu na što svakako utječe roditeljsko veće iskustvo s djecom te bolje poznavanje tijeka razvoja djece.

Unatoč činjenici da zbog metodoloških nedostataka nije moguće generalizirati rezultate te utvrditi sve čimbenike koji su mogli utjecati na razlike u procjenama sudionika, dobiveni

podaci u određenoj mjeri pridonose razumijevanju razlika u procjenama spontanog ponašanja. Budući da je provedeno istraživanje jedno od rijetkih koje se bavilo subjektivnom procjenom ponašanja djece, dobivena saznanja obogatit će i potaknuti buduća istraživanja ovog područja.

7. LITERATURA

- Ainley, M. D., Hidi, S., Berndorff, D. (2002). Interest, learning and the psychological processes that mediate their relationship. *Journal of Educational Psychology*, 94, 1–17.
- Alexander, P. A., Jetton, T. L. (1996). The role of importance and interest in the processing of text. *Educational Psychology Review*, 8, 89–121.
- American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington, DC: Author.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Anthony, G.L., Kenworthy, L., Yerys, B.E., Jankowski, K.F., James, J.D., Harms, M.B., Martin, A., Wallace, G.L. (2013). Interests in high-functioning autism are more intense, interfering, and idiosyncratic, but not more circumscribed, than those in neurotypical development. *Developmental Psychopathology*, 25 (3), 643–652.
- Antončić, Z. (2017). *Interesi djece predškolske dobi*. Zagreb: Odsjek za logopediju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu.
- Bailey, W. T. (1993). Fathers' knowledge of development and involvement with preschool children. *Perceptual and Motor Skills*, 77 (3), 1032-1034.
- Baranek, G. T. (2002). Effectiveness of sensory and motor interventions in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32, 397–422.
- Baron-Cohen, S. (2002). The extreme male brain theory of autism. *Trends in Cognitive Sciences*, 6 (6), 248-254.
- Bianchi, S.M. (2000). Maternal employment and time with children: Dramatic change or surprising continuity? *Demography*, 37 (4), 401-414.
- Buium, N., Steucher, H.U. (1974). On Some Language Parameters of Autistic Echolalia. *Speech and Language*, 17, 353-357.
- Cepanec, M., Šimleša, S., Stošić, J. (2015). Rana dijagnostika poremećaja iz autističnog spektra – teorija, istraživanja i praksa. *Klinička psihologija* 8 (2), 203-224.

- Craig, L. (2006). Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children. *Gender & society*, 20 (2), 259-281.
- Crowley, K., Callanan, M. A., Tenenbaum, H. R., Allen, E. (2001). Parents explain more often to boys than to girls during shared scientific thinking. *Psychological Science*, 12, 258–261.
- DeLoache, J.S., Simcock, G. (2007). Planes, Trains, Automobiles- and Tea Sets: Extremely Intense Interests in Very Young Children. *Developmental Psychology*, 43, 1579-1586.
- Dodd, J.L., Franke, L.K., Grzesik, J.K., Stoskopf, J. (2014). Comprehensive multi-disciplinary assessment protocol for autism spectrum disorders. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, 2, 68-82.
- Dukarić, M, Ivšac Pavliša, J., Šimleša, S. (2014). Prikaz poticanja komunikacije i jezika kod dječaka s visokofunkcionirajućim autizmom. *Logopedija*, 4 (1), 1-9.
- Dunst, C.J., Raab, M., Hamby, D.W. (2016). Interest-based everyday child language learning. *Revista de Logopedia, Foniatria y Audiologia*, 36, 153-161.
- Dunst, C.J., Raab, M., Trivette, C.M. (2013). Methods for increasing child participation in interest-based language learning activities. *Everyday Child Language Learning Tools*, 4, 1-6.
- Dunst, C.J., Trivette, C.M., Hamby, D.W. (2012). Effect of interest-based interventions on the social-communicative behaviour of young children with autism spectrum disorders. *CELLreviews*, 5 (6), 1-10.
- Evans, D.W., Leckman, J.F., Carter, A., Reznick, J.S., Henshaw, D., King, R.A., Pauls, D. (1997). Ritual, habit and perfectionism: The prevalence and development of compulsive-like behavior in normal young children. *Child Development*, 68, 58–68.
- Gal, E., Schreur, N., Engel-Yeger, B. (2010). Inclusion of children with disabilities: teachers' attitudes and requirements for environmental accommodations. *International Journal of Special Education*, 25 (2), 89-99.
- Gesell, A., Ames, L. B., Ilg, F. L. (1974). *Infant and the child in the culture today*. New York: Harper & Row.

- Glenn, S., Cunningham, C., Nananidou, A. (2012). A cross-sectional comparison of routinized and compulsive-like behaviours in typical children aged from 2 to 11 years. *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (5), 614-630.
- Gordon, T. (2008). *Parent Effectiveness Training: The Proven Program for Raising Responsible Children*. New York: Harmony.
- Grant, R., Nozyce, M. (2013). Proposed Changes to the American Psychiatric Association Diagnostic Criteria for Autism Spectrum Disorder: Implications for Young Children and Their Families. *Maternal and Child Health Journal*, 17, 586-592.
- Gudmundsson, E., Gretarsson, S.J. (2009). Comparison of mothers' and fathers' ratings of their children's verbal and motor development, *Nordic Psychology*, 61 (1), 14-25.
- Hidi, S. (1990). Interest and its contribution as a mental resource for learning. *Review of Educational Research*, 60, 549-571.
- Hidi, S., Baird, W. (1986). Interestingness—A neglected variable in discourse processing. *Cognitive Science*, 10, 179-194.
- Hidi, S., Renninger, K.A. (2006). The Four-Phase Model of Interest Development. *Educational psychologist*, 41 (2), 111-127.
- Hogan, K., Marcus, L.M. (2009). From assessment to intervention. U S. Goldstein, S.A. Naglieri, S. Ozonoff (Ur.), *Assessment of Autism Spectrum Disorders*, (str. 318-339). New York: The Guilford Press.
- Ireton, H., Glascoe, F.P. (1995). Assessing Children's Development Using Parents' Reports. The Child Development Inventory. *Clinical pediatrics*, 34 (5), 248-255.
- Jennings, T., (2007). Addressing diversity in US teacher preparation programs: a survey of elementary and secondary programs' priorities and challenges from across the United States of America. *Teaching and Teacher Education*, 23, 1258-1271.
- John, D. R. (1999). Consumer socialization of children: A retrospective look at twenty-five years of research. *Journal of Consumer Research*, 26, 183-213.

- Johnson, K.E., Alexander, J.M., Spencer, S., Leibham, M.E., Neitzel, C. (2004). Factors associated with the early emergence of intense interests within conceptual domains. *Cognitive Development, 19*, 325-343.
- Kintsch, W. (1980). Learning from texts, levels of comprehension, or: Why anyone would read a story anyway. *Poetics, 9*, 87–98.
- Klin, A., Lang, J., Cicchetti, V., Volkmar, F.R. (2000). Interrater reliability of clinical diagnosis and DSM-IV criteria for autistic disorder: results of the DSM-IV autism field trial. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 30*, 163-167.
- Kopp, C. (1982). Antecedents of self-regulation: A developmental perspective. *Developmental Psychology, 18*, 199-214.
- Krapp, A. (2000). Interest and human development during adolescence: An educational-psychological approach. U J. Heckhausen (Ur.), *Motivational psychology of human development*, (str. 109–128). London: Elsevier.
- Krapp, A., Fink, B. (1992). The development and function of interests during the critical transition from home to preschool. U K.A. Renninger, S. Hidi i A. Krapp (Ur.), *The role of interest in learning and development*, (str. 397-429). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lord, C., Rutter, M., DiLavore, P.C., Risi, S., Gotham, K., Bishop, S.L. (2012). *Autism Diagnostic Observation Schedule, Second Edition*. North Tonawanda, NY: Multi-Health Systems Inc.
- Ljubešić, M., Capanec, M. (2012). Rana komunikacija: u čemu je tajna? *Logopedija, 3 (1)*, 35-45.
- Mandel, D.R., Jusczyk, P.W., Pisoni, D.B. (1995). Infant` recognition of the sound patterns of their own names. *Psychological Sciences, 6*, 314-317.
- McAlister, A.R., Cornwell, T.B. (2010). Children`s Brand Symbolism Understanding: Links to Theory of Mind and Executive Functioning. *Psychology and Marketing, 27*, 203-228.
- McDaniel, M. A., Waddill, P. J., Finstad, K., Bourg, T. (2000). The effects of text-based interest on attention and recall. *Journal of Educational Psychology, 92*, 492–502.
- Milić, S. (2008). *Suvremeni obrazovni sistemi*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.

- Milić, S., Gazivoda, N. (2015). Mjesto i uloga dječjih interesa u suvremenom odgojnoobrazovnom procesu. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 17(2), 481-506.
- Mitchell, M. (1993). Situational interest: Its multifaceted structure in the secondary school mathematics classroom. *Journal of Educational Psychology*, 85, 424–436.
- Nakanishi, Y., Owada, K. (1973). Echoic utterances of children between the ages of one and three years. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 12, 658-665.
- Ozonoff, S., Goodlin-Jones, B.L., Solomon, M. (2005). Evidence-based assessment of autism spectrum disorders in children and adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 523-540.
- Perez, D. (2017). Adults' knowledge of child development and child guidance. *Electronic Theses, Projects, and Dissertations*, 1-116.
- Piaget, J. (1950). *The psychology of intelligence*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in the child*. New York: Basic.
- Piaget, J. (1953). *The origins of intelligence in children*. London, UK: Routledge & Kegan Paul.
- Renninger, K.A. (2000). Individual Interest and Its Implications for Understanding Intrinsic Motivation. U C. Sansone i J.M. Harackiewicz (Ur.), *Intrinsic and Extrinsic Motivation- The Search for Optimal Motivation and Performance*, (str. 373- 404). San Diego, CA: Academic Press.
- Renninger, K. A., Hidi, S. (2002). Student interest and achievement: Developmental issues raised by a case study. U A. Wigfield, J. S. Eccles (Ur.), *Development of achievement motivation*, (str. 173–195). New York: Academic.
- Renninger, K. A., Wozniak, R. H. (1985). Effect of interest on attention shift, recognition, and recall in young children. *Developmental Psychology*, 21, 624–632.
- Richler, J., Bishop, S.L., Kleinke, J.R., Lord, C. (2007). Restricted and Repetitive Behaviors in Young Children with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37, 73-85.

Rutter, M., Le Couteur, A., Lord, C. (2003). *ADI-R: The Autism Diagnostic Interview-Revised*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.

Schuler, A.L. (1979). Echolalia: Issues and Clinical Applications. *Journal of Speech and Hearing Disorders, 44*, 411-434.

Shapiro, T., Roberts, A., Fish, B. (1970). Imitation and echoing in young schizophrenic children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 9*, 548-565.

Sloane, H. N., McAuley, B. D. (1968). *Operant Procedures in Remedial Speech and Language Training*. Boston: Houghton Mifflin Co.

Smith, I.C., Reichow, B., Volkmar, F.R. (2015). The effects of DSM-5 criteria on number of individuals diagnosed with autism spectrum disorder: a systematic review. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 45* (8), 2541-2552.

Steiner, A.M., Goldsmith, T.R., Snow, A.V., Chawarska, K. (2012). Practitioner`s guide to assessment of autism spectrum disorders in infants and toddlers. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 42*, 1183-1196.

Tomchek, S.D., Dunn, W. (2007). Sensory Processing in Children With and Without Autism: A Comparative Study Using the Short Sensory Profile. *The American Journal of Occupational Therapy, 61*, 190-200.

Trillingsgaard, A., Sørensen, E.U., Němec, G., Jørgensen, M. (2005). What distinguishes autism spectrum disorders from other developmental disorders before the age of four years?. *European Child and Adolescent Psychiatry, 14* (2), 65-72.

Van Riper, C. (1963). *Speech Correction: Principles and Methods*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Witt, S. D. (1997). Parental influence on children's socialization to gender roles. *Adolescence, 32* (126), 253-259.

Yankelovich, D., DYG Inc. (2000). What grown-ups understand about child development: A national benchmark survey. Washington, DC: Civitas Corporation, Zero to Three, Brio Corporation.

Zohar, A.H., Felz, L. (2001). Ritualistic Behavior in Young Children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29 (2), 121–128.

8. PRILOZI

Prilog 1

Upitnik procjene spontanog ponašanja predškolske djece

- Spol: M Ž
- Stupanj obrazovanja: OŠ SSS VŠS/VSS/mag. mr.sc./dr.sc.
- Zanimanje: _____
- Imate li djece? DA NE
 - Ako DA, molimo navedite koliko: _____
- Imate li dijete s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju?: DA NE
 - Ako da, je li dijete (bilo) uključeno u neki oblik stručne podrške/terapije (npr. logoped, psiholog i sl.)? DA NE

Dodatna pitanja za stručnjake

- U kojem sustavu radite?
 - a) odgojno-obrazovni sustav b) zdravstveni sustav c) sustav socijalne skrbi d) privatna praksa
- Koliko godina radite u svojoj struci: a) 0-5 godina b) 5-10 godina c) 10-20 godina d) više od 20 godina
- Koliko često u jednom mjesecu obavljate procjenu/dijagnostiku djeteta/osobe sa sumnjom na poremećaj iz spektra autizma? a) 0-2 puta b) 3-5 puta c) 5-10 puta d) više od 10 puta

Slijedi niz od 25 tvrdnji koje opisuju određeno ponašanje djeteta. Molimo da za svaku tvrdnju označite u kojoj mjeri smatrate da je navedeno ponašanje **neuobičajeno** za **trogodišnje dijete**.

	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Trogodišnje dijete se više puta tjedno igra autićima slažući ih u niz ili u krug (jedan za drugim).					
Kada mu nešto kažete, trogodišnje dijete ponekad ponovi riječ ili rečenicu koju ste upravo rekli.					
Trogodišnje dijete ponekad ponavlja fraze koje je čulo u crtiću ili u reklamama.					
Trogodišnje dijete ponekad maše ručicama (npr. kada je uzbuđeno ili slično).					
	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Trogodišnjem djetetu je važno da se neke dnevne aktivnosti ili igre					

obavljaju uvijek na isti način (primjerice, da ide u vrtić istim putem, da slaže igračke na isti način ili sl.).					
Trogodišnje dijete više puta tjedno želi gledati istu epizodu crtića ili čitati istu slikovnicu.					
Trogodišnje dijete jede istu vrstu hrane gotovo svaki dan.					
Trogodišnje dijete više puta tjedno plače, više ili pruža fizički otpor ako ga se prekine usred aktivnosti ili igre.					
	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Trogodišnje dijete je jako zainteresirano za marke automobila i većinu ih poznaje.					
Trogodišnje dijete spontano zapaža brojeve u svojoj okolini (primjerice, uočava kućne brojeve, registracijske tablice, pamti telefonske brojeve, datume i sl.).					
Trogodišnje dijete se uglavnom igra istim igračkama (jedna ili dvije odabrane igračke), čak i ako su mu dostupne druge igračke.					
Trogodišnje dijete ima odlično činjenično znanje u određenom području interesa (npr. gradovi svijeta, svemir, životinjske vrste ili sl.).					
Trogodišnje dijete često izgovara riječi na engleskom jeziku.					
Trogodišnje dijete često komunicira o istoj temi.					
Trogodišnje dijete se svaki dan zabavlja koristeći mobitel/tablet/računalo.					
Trogodišnje dijete voli gledati tramvaje i vlakove kako prolaze.					
	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Trogodišnje dijete često miriše predmete u okolini.					
Trogodišnje dijete poklapa uši rukama kada čuje neki glasan zvuk, primjerice usisavač.					
Ukoliko se trogodišnje dijete polije vodom, želi da ga se odmah obriše.					
Trogodišnje dijete se često zabavlja gledajući u svjetlo.					
	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Roditelj često mora zazvati trogodišnje dijete imenom više puta prije nego se ono odazove.					
Trogodišnje dijete nikad ili vrlo rijetko poziva vršnjake u igru.					
Trogodišnje dijete nema najboljeg prijatelja.					
Trogodišnje dijete rijetko oponaša drugu djecu.					
Trogodišnje dijete komunicira uglavnom samo kad nešto treba.					